

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
ประวัติศาสตร์ชุมชนโรงเรียนพุทธิโศภณ

โดย
อาจารย์ ภูเดช แสนสา
สาขาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

หัวหน้าโครงการ
รองศาสตราจารย์ สมโชติ อ๋องสกุล
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โครงการการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายในพื้นที่
เพื่อหนุนเสริมการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6
สถานศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

ประวัติศาสตร์ชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธิโสภณ

ภูเดช แสนสา

ชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธิโสภณ ปัจจุบันตั้งอยู่ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่กลางเวียงเชียงใหม่(ภายในกำแพงล้อม) และเป็นชุมชนที่ตึ้งขึ้นมาพร้อมๆ กับการรื้อฟื้นเมืองนครเชียงใหม่ในพ.ศ.2339 ชุมชนบริเวณกลางเวียงนี้ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่สำคัญอยู่ใจกลางของเมืองนครเชียงใหม่มาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน พร้อมกับมีประเพณีความเชื่อเก่าแก่ของชุมชนที่ยังคงมีการสืบทอดรักษา

ตอนที่ 1 พัฒนาการของชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธิโสภณ

ชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธิโสภณ ผู้เขียนได้แบ่งระยะเวลาพัฒนาการของชุมชนบริเวณนี้ ที่มีความเปลี่ยนแปลงเห็นได้อย่างชัดเจนออกเป็น 4 ช่วง คือ

(1) ยุคก่อนสถาปนาเมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.1839 จนถึงเมืองเชียงใหม่ร้างเมื่อทำการต่อต้านการปกครองของพม่าเมื่อพ.ศ.2317

(2) ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ถึงยุคก่อนปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2339 - 2441

(3) ยุคมณฑลเทศาภิบาลถึงก่อนยุคนแผนพัฒนาเศรษฐกิจ พ.ศ.2442 – 2503

(4) ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2504 - ปัจจุบัน(พ.ศ.2554)

(1) ยุคก่อนสถาปนาเมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.1839 จนถึงเมืองเชียงใหม่ร้างภายหลังทำการต่อต้านการปกครองของพม่าเมื่อพ.ศ.2317

บริเวณพื้นที่บริเวณโรงเรียนพุทธิโสภณในกลางเวียงเชียงใหม่ ในอดีตตั้งแต่ก่อนสมัยก่อนตั้งเมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.1839 ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นชุมชนอะไร แต่สันนิษฐานว่าคงมีชุมชนของกลุ่มชาวลัวะตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ ดังปรากฏภาพสะท้อนในตำนานเชียงใหม่ปางเดิมกล่าวถึงมีกลุ่มชาวลัวะได้เป็นผู้ดูแลรักษาและสักการบูชาเสาอินทขิลที่ตั้งอยู่บริเวณที่เป็นกลางเวียงเชียงใหม่ในเวลาต่อมา¹ แต่ไม่ทราบว่าเรียกชื่อหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณโรงเรียนพุทธิโสภณในยุคนี้อย่างไร จนถึงช่วง

¹ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม,(เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม, 2537), หน้า 16.

หลังจากตั้งเมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.1839 มีการผสมผสานกลุ่มคนลัวะ ไทยวน และเม็ง(มอญ) มีการสร้างเวียงเชียงใหม่ชั้นใน(กำแพงรูปสี่เหลี่ยม)ขึ้น สันนิษฐานว่าในยุคราชวงศ์มังรายพื้นที่ชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณในช่วงนี้มีความสำคัญมากชุมชนหนึ่ง เนื่องด้วยเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใจกลางของเวียงเชียงใหม่อยู่ใกล้กับที่ประทับของกษัตริย์(เวียงแก้ว) เจ้านาย และขุนนาง ดังปรากฏหลักฐานว่าในรัชสมัยพญาแสนเมืองมา กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1928 - 1944) ก็ตั้งคุ้มหลวงอยู่ทางด้านทิศเหนือของวัดเจดีย์หลวงที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองเชียงใหม่ “...เจ้าแสนเมืองมาจึงหื้อเผี้ยวท่ากลางเวียงพายใต้คุ้ม แล้วหื้อขุดรากเลื่อนหรินธาน...ท้าวคี่หื้อก่อเจดีย์กะวม(ก่อพระเจดีย์หลวง – ผู้เขียน)...”² ประกอบกับได้รับการสถาปนาให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นตำแหน่งสำคัญในการประกอบพระราชพิธีของเมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏหลักฐานกล่าวถึงตั้งแต่ครั้งแรกสถาปนาเมืองเชียงใหม่โดยพญามังราย ปฐมกษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1804 – 1854) ในพ.ศ.1839 ว่านอกจากมีการพลีกรรมบริเวณประตูทั้ง 5 กลางเวียงก็เป็นอีกตำแหน่งหนึ่งที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรม

“...ศกราช ๖๕๘ ตัว..หื้อตั้งแรกสร้างแปลงสัพพะทั้งมวล แรกขุดคือก่อปราการเวียง ..แรกตั้งกลาดเชียงใหม่คัณะเดียนั้น เจ้าพระญาทั้ง ๓ ก็หื้อช่างแต่งพลิกัมมเปน ๖ โกฐาก อังคาราธนาเทพพาตทั้งหลายมาอยู่รักษาไชยภูมิคือท่ากลางเวียงแลประตูทั้ง ๕ วันนั้นแล...”³

พระเจดีย์หลวงถ่ายก่อนการบูรณะครั้งใหญ่ช่วงพ.ศ.2533 – 2535

(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เมืองเชียงใหม่, 2538), หน้า 53.

³ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ่างแก้ว), หน้า 36.

โดยเฉพาะตั้งแต่รัชสมัยของพญาแสนเมืองมาเป็นต้นมาที่มีการเริ่มสร้างเจดีย์หลวงในพ.ศ.1934 ขึ้นอยู่ใจกลางของเวียงเชียงใหม่ เพื่ออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่พญาเกือนา กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ. 1898 - 1928) ผู้เป็นพระราชบิดา และได้รับการก่อสร้างให้เป็นพระเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเมือง เชียงใหม่และอาณาจักรล้านนาในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชเมื่อพ.ศ.2022 - 2024 จึงยิ่งเน้นความสำคัญของพื้นที่กลางเวียงที่ผสมผสานกันทั้งคติผีที่มีมาแต่ดั้งเดิมกับคติทางพระพุทธศาสนาเข้าไว้ด้วยกัน และปรากฏหลักฐานกล่าวให้ความสำคัญอยู่เสมอกับพื้นที่กลางเวียงเชียงใหม่ในยุคราชวงศ์มังราย และในช่วงสมัยพม่าปกครอง(พ.ศ.2101 – 2317) ก็ยังคงได้รับการให้ความสำคัญสืบต่อมา ทั้งเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีของบ้านเมือง เช่น พระราชประเพณีบูชาเสาอินทขิล พิธีกรรมช้างทั้ง 8 เชือกที่ ล้อมรอบพระเจดีย์หลวง หรือพิธีกรรมอารักข์พญามังรายที่ทุ่งกลางเวียง เป็นต้น เป็นที่จำพรรษาของครู บามหาเถระชั้นผู้ใหญ่ เช่น ในรัชสมัยของพญาสามฝั่งแกน(พญาสามพระยาฝั่งแกน) กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1945 – 1984) ทรงอาราธนาพระมหाराชครูเจ้าสิริวังโส มาจากวัดพระคำ ดอนแท่น เมืองเชียง แสน ให้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง และในสมัยราชวงศ์มังรายนี้มีพระเถระชั้นผู้ใหญ่เคยจำพรรษา อยู่ที่วัดเจดีย์หลวงถึง 7 รูป คือ (1) พระมหาสวามีนารายิกะ (2) พระมหานันทะเทวาสวามี (3) พระมหาญาณวิลาสวามี (4) พระมหาญาณบัณฑิตสวามี (5) พระมหาอุสณะวังสะมหาสวามี (6) พระมหานันทะเทวาสวามี (7) พระมหาสัทธัมมกิตติมหาสวามี⁴ หรือในช่วงพ.ศ.2105 รัชสมัยพญาแม่ กุ(พระเมกุฏิวิสุริยวงศ์) กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.2094 – 2107) มีครูบามหาเถระชั้นผู้ใหญ่หลายรูปจำพรรษา อยู่ที่วัดในบริเวณกลางเวียงเชียงใหม่ ซึ่งทั้งหมดเป็นครูบามหาเถระฝ่ายคามวาสีหรือเรียกว่า “หนเวียง” ได้แก่ (1) สมเด็จพระราชครูสิงหลภาษาธิปติเจ้าศาสนาหนเวียง (2) พระมหาสังฆราชาวัดสุทธาวาส (3) พระสังฆราชาวัดสุขหมื่น และ (4) พระมหาสวามีวัดด้านฝาง⁵ และมีการบูรณะก่อสร้างถาวรวัตถุทาง พระพุทธศาสนาของกษัตริย์ล้านนาอยู่เสมอ ดังปรากฏหลักฐาน เช่น

- (1) พญาแสนเมืองมา กษัตริย์ล้านนา ทรงสร้างพระเจดีย์หลวงในพ.ศ.1934 ก่อสร้างไม่ทัน แล้วเสร็จก็เสด็จสวรรคตพ.ศ.1944
- (2) พระนางติโลกจุฑามหาเทวี พระมเหสีของพญาแสนเมืองมาทรงสร้างพระเจดีย์หลวงต่อ ตรงส่วนยอดจากพญาแสนเมืองมาจนแล้วเสร็จ
- (3) พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา พระราชนัดดา(หลาน)พญาแสนเมืองมา ทรงโปรดให้ หมื่นคำพริ้วโคต(หมื่นคำมพริ้วโคต, หมื่นสิงหโคต) บูรณะพระเจดีย์หลวงในพ.ศ.2022 –

⁴ “ตำนานวัดเจดีย์หลวง” อ้างใน สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : อักษรบริกร, 2515), หน้า 147.

และวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร, พระธาตุเจดีย์หลวงกับประเพณีบูชา, พิมพ์ครั้งที่ 3, (เชียงใหม่ : บุญศิริงานพิมพ์, 2544), หน้า 8.

⁵ “ตำนานวัดบุปผารามสวนดอกไม้” อ้างใน สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อ้างแล้ว), หน้า 203 – 204.

2024 และทรงได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากวัดพระแก้วดอนเต้า เมืองลำปาง มาประดิษฐานในพระวิหารหลวง วัดเจดีย์หลวงเมื่อพ.ศ.2011 และปีต่อมาก็ทรงได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้บนชัฏมัจจะนำด้านทิศตะวันออกของพระเจดีย์หลวง

- (4) พระเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.2038 - 2068) พระราชปนัดดา(เหลน)พระเจ้าติโลกราช ทรงบูรณะพระเจดีย์หลวงและวัดพระสิงห์ในพ.ศ.2055 และทรงสร้างวิหารหลวง⁶
- (5) พญาอุปโยวราช(พระไชยเชษฐา) กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.2089 - 2090) ครั้นเมื่อทรงประกอบพระราชพิธีอุสสาราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนาในพ.ศ.2089 ก็ทรงโปรดให้ปูเสื่อตั้งแต่คุ้มหลวงไปจนถึงวัดเจดีย์หลวง และทรงเสด็จด้วยพระบาทไปนมัสการพระเจดีย์หลวง⁷

คูน้ำและกำแพงเมืองนครเชียงใหม่เมื่อประมาณพ.ศ.2480

(ที่มา : หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพายัพ)

หรือแม้แต่อาณาจักรอยุธยาที่รับรู้ว่าเป็นพื้นที่กลางเวียงเชียงใหม่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง ดังปรากฏหลักฐานในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1984 - 2030) สมเด็จพระบรมไตร

⁶ “ตำนานวัดเจดีย์หลวง” อ่างในสงวน โชติสุรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อังกแล้ว), หน้า 165.

⁷ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๙๐๐ ปี, (อังกแล้ว), หน้า 53, 55, 82, 84 และ 90. และแสง มนวิฑูร(แปล), ชินกาลมาลีปกรณ์, พิมพ์เนื่องในวันเปิดศึกคนไข้พิเศษ “นิมมานเหมินท์ – ชูติมา ในโรงพยาบาลนครเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2510, หน้า 120, 124 และ 125.

โลกนาถ กษัตริย์อยุธยา(พ.ศ.1991 - 2031) ได้ส่งคนเข้ามาลักลอบฝังไหยาเพื่อทำลายฤทธิ์เดชอำนาจของเมืองเชียงใหม่ ที่ถือว่าเป็นเมืองราชธานีของอาณาจักรล้านนา

“...ผาสีผู้้นบอกว่า พระญาได้จ้างหื้อข้ามาฝังยาตายว่าอัน...แล้วเจ้าพระญาติโลก ราชะหื้อขุดปะตูทั้ง ๖ ก็ได้ไหยาออก ๖ ไห ข้าขุดท่ากลางเวียงได้ออกไห ๑ เปน ๗ ไห แล้วค้หื้อเอาไฟเผาเสียยังหัวขั้วขีบคำ แล้วหื้อกวาดฝุ่นตักน้ำแม่โทรเสียวันนั้นแล...”⁸

(2) ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองพื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ถึงยุคก่อนปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2339 - 2441

ยุคพื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ตั้งแต่พ.ศ.2339 ภายหลังจากที่กลายเป็นเมืองร้าง นักวิชาการได้เรียกยุคนี้ว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” หรือ “ยุคเก็บหอมตอมไพร” พระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่พระองค์แรกในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน(พ.ศ.2325 – 2358) พร้อมกับเจ้านายพี่น้อง ได้เป็นผู้นำในการกวาดต้อนไพร่พลจากหัวเมืองทางฝั่งแม่น้ำคง(สาละวิน) ทางฝั่งรัฐฉาน และสิบสองปันนา เข้ามาสู่เมืองนครเชียงใหม่ ในกลุ่มคนเหล่านี้จำนวนไม่น้อยถูกนำเข้ามาทั้งระบบ คือ เจ้านาย ขุนนาง และไพร่พล ดังตัวอย่างในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า

“...เถิงสกราช ๑๑๖๑ ตัว(พ.ศ.2342) ปลีกัดเม็ด พระเปนเจ้าเกณฑ์เจ้าคำมูลเปนแม่ทัพ กุมริพล ๓๐๐ ขึ้นไฟตีฟ้าคำเครื่องอันมาตั้งเมืองปู้ ฟ้าคำเครื่องถูกสีกินตาย ได้เมืองปู้แล้ว เจ้าคำมูลก็ลวดยกริพลข้ามน้ำคงไฟฟากตะวันตก เข้าตีเอาบ้านจัวลาย บ้านสะตอย(อ่านว่า – สะต๋อย) ส้อยไร ท่าช้าง บ้านนา ท่งอ้อ ได้หมื่นขวงจัวลาย แลเมียฟ้าคำเครื่องกวาดเอา ครอบครว้ลูกบ่าวชาวไพร่ลงมาใส่บ้านเมือง...”⁹

หรือ

“...สมเด็จพระปฐมบรมปิตรภูมิทรฐาธิบตีพระเจ้าเชียงใหม่ องค์เปนพระวราชเขษฐา (พระเจ้ากาวิละ – ผู้เขียน) มีพระราชอาชญาเกณฑ์หื้อท้าวคำแก่นคุมโยธาตาดาน ๓๐๐ คนขึ้นไฟฟูจาเกลี้ยกล่อมเจ้าหอคำเชียงตุง ท้าวคำแก่นก็รับอาชญาสมเด็จพระเปนเจ้าขึ้นไฟฟูจาปราศรัยเกลี้ยกล่อมเจ้าหอคำเชียงตุงสามภักดิ์สมัครกันคิด้วยบอรรคมพุทธิสมพาร ก็พาเจ้านายน้องนุ่

⁸ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 77 - 78.

⁹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 130.

ลูกหลานท้าวพระยาเสนาอำมาจ้ไพร่ไทลงมาเป็นข้าราชการในพระนครเชียงใหม่ ท้าวแก่น
คำครอบคุมเอาเจ้าหอคำลงมาถึงเมืองเชียงใหม่ก็ในศกราช ๑๑๖๖ ตัว(พ.ศ.2347) ปลื้กบใช้
สมเด็จพระเปินเจ้าก็ประทานสิรินามศักดิ์ตั้งท้าวคำแก่น ขึ้นเป็นพระยาคนเมืองราชเสนาหั้น
แล...”¹⁰

ผู้คนชาวไทใหญ่ ไทลื้อ ไทจีน และชาวลุ่มแม่น้ำคงที่ถูกกวาดต้อนมาในครั้งนั้น แทบ
ทั้งหมดได้ถูกกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ภายนอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ เช่น ชาวเมืองเลน(ไทลื้อ,ไท
จีน)ตั้งอยู่ที่บ้านเมืองเลนนอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้(แจ่งคะตั่ว), ชาวไทจีน
จากเมืองนครเขื่องตั้งอยู่หมู่บ้านนันทาราม ชาวลุ่มแม่น้ำคงตั้งอยู่หมู่บ้านวัวลาย หมื่นสาร ศรี
สุพรรณ พวกเปี้ย นอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านทิศใต้ และชาวเมืองปิ่น(ไทใหญ่) เมืองตองกาย
ตั้งอยู่ชุมชนดอกเงินนอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านทิศตะวันออก เป็นต้น ดังนั้นกลุ่มที่อยู่ภายใน
กำแพงเมืองนครเชียงใหม่แทบทั้งหมด คือกลุ่มชาวไทยวนซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มชนชั้นปกครอง

ป้อมเมืองเชียงใหม่

สันนิษฐานว่าเป็นบริเวณแจ่งหัวลิน
(ที่มา : หจช. ถ่ายประมาณพ.ศ.2449)

(เจ้านาย, ขุนนาง)เมืองนครเชียงใหม่ ชาวไทยวน
เหล่านี้มาจากทั้งที่เป็นชาวไทยวนดั้งเดิมของเมือง
เชียงใหม่ในสมัยพระยาวิชิตปราการกำแพงเพชร
(พญาเจ้าบ้าน(บุญมา)) เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่(เป็นเจ้า
เมืองเชียงใหม่ในช่วงพ.ศ.2317 - 2322 แต่อยู่ใน
เมืองเชียงใหม่ได้ชั่วครั้งชั่วคราว บางช่วงได้ย้ายไป
อยู่เมืองนครลำปาง ท่าวังพร้าว หรือเวียงหนอง
ล่อง) ที่ได้แตกกระจายไปสมัยเชียงใหม่เป็นเมือง
ร้าง(พ.ศ.2319 - 2339) และชาวไทยวนที่ติดตาม
พระเจ้ากาวิละมาจากเมืองนครลำปางเพื่อฟื้นฟูเมือง
นครเชียงใหม่ ประกอบกับภายหลังก็เป็นชาวไท
ยวนที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองเชียงแสนเมื่อพ.ศ.
2347 ดังปรากฏหลักฐานว่าเมื่อเข้าฟื้นฟูเมืองนคร
เชียงใหม่พระเจ้ากาวิละทรงโปรดให้รวบรวมผู้คน
ชาวเมืองเชียงใหม่เดิมที่กระจัดกระจายไปอยู่ตามที่
ต่างๆ ได้ในส่วนชายฉกรรจ์จำนวน 700 คน และ
มีชายฉกรรจ์ที่นำมาจากเมืองนครลำปางจำนวน

¹⁰ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ดำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้างแล้ว),

300 คน¹¹ ส่วนชาวไทยวนจากเมืองเชียงแสนยังปรากฏหลักฐานตั้งถิ่นฐานบริเวณกลางเวียงเชียงใหม่ เช่น พ.ศ.2390 ขนานปัญญาเชื้อสายชาวเมืองเชียงแสนได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ด้านทิศใต้คุ้มหลวงของพระเจ้ามหาพรตประเทศ(เจ้าหนานมหาวงศ์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 5 (พ.ศ.2390 – 2397) “...ขนานปัญญาลูกชาวเชียงแสน เขียนปางเมื่ออยู่ใต้คุ้มหลวงเจ้าเชียงใหม่...”¹²

ในสมัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ.2414 – 2440) ภายในกำแพงเมืองนครเชียงใหม่แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 แขวง คือ (1) แขวงกลางเวียงเชียงใหม่ (2) แขวงแจ้งศรีภูมิ (3) แขวงแจ้งกะด้า (4) แขวงแจ้งภูเือง (5) แขวงแจ้งหัวริน (6) แขวงประตูช้างเผือก (7) แขวงประตูช้างเล็ก(ประตูท่าแพในปัจจุบัน) (8) แขวงประตูช้างใหม่(ประตูเชียงใหม่) (9) แขวงประตูแสนปง(ประตูสวนปรง) (10) แขวงประตูสวนดอก ซึ่งแขวงกลางเวียงเชียงใหม่ก็คือบริเวณชุมชนของวัดศรีเกิด วัดทุ่งยู วัดอินทขิล วัดดวงดี วัดไชย(วัดไชยพระเกียรติ) วัดหมื่นกอง วัดพันเท่า(วัดพันเตา) วัดสบเข้าหมื่น วัดเจดีย์หลวง วัดหอธรรม วัดเสฏฐา(วัดเชษฐา) วัดช่างแต้ม วัดกัลยาณมิตร(วัดพระเจ้าเม็งราย) และวัดกิตติ

ส่วนชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับแจ้งเวียง(มุมกำแพงเมือง) หรือประตูเวียงก็อยู่ในแขวงนั้นๆ เช่น ชุมชนบริเวณวัดปราสาท วัดผาป่องอยู่ในเขตแขวงประตูสวนดอก ชุมชนบริเวณวัดหัวข่วงอยู่ในเขตแขวงประตูช้างเผือก ชุมชนบริเวณวัดเชียงมั่นอยู่ในเขตแขวงแจ้งศรีภูมิ ชุมชนบริเวณวัดฟ่อนสร้อย วัดเจ็ดริน วัดหมื่นตูมอยู่ในเขตแขวงประตูช้างใหม่ หรือชุมชนบริเวณวัดพันแหวน พวกเค้าอยู่ในเขตแขวงประตูแสนปง¹³

ส่วนพื้นที่กลางเวียงเชียงใหม่และวัดต่างๆ ภายในกลางเวียงเชียงใหม่ในยุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน(ทิพจักราชวงศ์)ก็ยังได้รับการให้ความสำคัญและได้รับอุปถัมภ์จากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เจ้านาย ขุนนาง และชาวเมืองนครเชียงใหม่ อยู่สืบมา ดังปรากฏหลักฐาน เช่น

พระเจ้ากาวิละ
พระเจ้านครเชียงใหม่ พระองค์แรก
(ที่มา : หนังสือเจ้าหลวงเชียงใหม่)

¹¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 120.

¹² จารึกทำคัมภีร์ใบลานบวรระพันระ ฉบับวัดชัยพระเกียรติ จารพ.ศ.2390 อ้างในสมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. โครงการอนุรักษพระคัมภีร์ล้านนา.(เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2544), หน้า 108.

¹³ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, รายชื่อวัดและนิยายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่, (เอกสารอัดสำเนา, 2518), หน้า 4, 5, 6 และ 8.

(1) พระเจ้ากาวิละ(เจ้านานกาวิละ) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 1 (พ.ศ.2325 – 2358) ทรงโปรดให้ทำการบูรณะรูปปั้นกุ่มกัณฑ์ 2 คน และรูปปั้นพระสุเทวฤาษีภายในวัดเจดีย์หลวงในปีพ.ศ. 2343¹⁴ มีการประกอบพระราชพิธีสืบชะตาเมืองนครเชียงใหม่ โดยนิมนต์ครูบามหาเถระมาเจริญพุทธมนต์ที่วัดพระสิงห์ วัดเจดีย์หลวง และประตูเมืองเชียงใหม่ทั้ง 5 ประตูเมื่อพ.ศ.2356¹⁵ และในรัชสมัยของพระองค์ปรากฏหลักฐานมีการทรงนิมนต์พระธาตุจอมทองมานมัสการภายในเวียงเชียงใหม่ และทรงให้ประดิษฐานชั่วคราวที่วัดหอธรรม¹⁶

(2) เจ้าหลวงธรรมลังกา(เจ้าน้อยธรรมลังกา) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 2 (พ.ศ.2359 – 2364) ทรงโปรดให้สร้างมณฑปหออินทิลในวัดเจดีย์หลวงเมื่อพ.ศ.2360¹⁷

(3) เจ้าหลวงคำฝั้น(เจ้ามหาสุภัทรราชะ) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 3 (พ.ศ.2364 – 2368) เกิดนิมิตไม่ดีขึ้นกับเมืองนครเชียงใหม่คือเกิดมีพระอาทิตย์ 2 ดวง พระจันทร์ 2 ดวง และสัตว์ป่าเข้ามาในเวียง(เขตกำแพงล้อม) เจ้าหลวงคำฝั้นได้ทรงโปรดให้ประกอบพิธีกรรม 28 แห่ง ซึ่งในส่วนบริเวณกลางเวียงก็มีประกอบพิธีกรรมที่เสาอินทิลที่ถือว่าเป็นเสาเมืองและเสาเมือง 7 วัน 7 คืน และช้าง 8 เชือกที่พระเจดีย์หลวงในพ.ศ.2364¹⁸ และเจ้าหลวงคำฝั้นพร้อมกับเจ้านางสุวรรณราชเทวี ทรงทำการฉลองพระอุโบสถวัดเจดีย์หลวงเมื่อพ.ศ.2366¹⁹

(4) พระเจ้าอินทวิชยานนท์(เจ้าอินทนนท์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ.2416 – 2440) ทรงโปรดให้นำทองคำของพระเจ้ามโหตรประเทศ(เจ้านานมawang) ไปสร้างวิหารวัดพันเตา(พันเท่า) ในพ.ศ.2418 ทรงสร้างพระวิหารหลวงวัดเจดีย์หลวงเมื่อพ.ศ.2423 และในปีต่อมา(พ.ศ.2424)ก็ทรงสร้างพระอุโบสถ วิหารพระนอน ซ่อมซ่อมมณฑปเสาอินทิล หอกุ่มกัณฑ์ และยกช่อฟ้าพระวิหารหลวงวัดเจดีย์หลวง และได้ทำการฉลองพระวิหารหลวงวัดเจดีย์หลวง พร้อมกับฉลองวิหารหลวงของวัดพันเตา วิหารวัดสบขี้ และวิหารวัดหอธรรม(วิหารวัดสบขี้กับวัดหอธรรมมีศรัทธาอื่นสร้างแต่ทำการฉลองพร้อมกัน)ในพ.ศ.2429²⁰

(5) นายสุข ชาวบ้านป่าจี้ เป็น “แก่ดินขอ” มีหน้าที่เก็บส่วยจากคนที่ทำกระเบื้องดินขอส่งถวายเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ในคราวบูรณะพระวิหารหลวงของวัดเจดีย์หลวงได้เป็นช่างผู้ทำกระเบื้อง

¹⁴ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 131.

¹⁵ สถาบันวิจัยสังคม, ตำนานม้งราย เชียงใหม่ เชียงตุง,(เอกสารอัดสำเนา, 2536), หน้า 13.

¹⁶ พระครูชินวงศานุวัตร, วัดปราสาทและบันทึกพระยาหลวงสามล้าน, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2528), หน้า 23.

¹⁷ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 158.

¹⁸ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 160.

¹⁹ สถาบันวิจัยสังคม, ตำนานม้งราย เชียงใหม่ เชียงตุง,(อ้างแล้ว), หน้า 14. และพระครูชินวงศานุวัตร, วัดปราสาทและบันทึกพระยาหลวงสามล้าน, (อ้างแล้ว), หน้า 22.

²⁰ “จดหมายเหตุเมืองเชียงใหม่” อังโนสงวน ไขคดีสุรัตน์, ประชุมตำนานลานนาไทย,(พระนคร : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2515),หน้า 623 และ 625 - 627.

ดินขอมุงหลังคาพระวิหารหลวง ด้วยความดีความชอบเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จึงทรงโปรดประทาน
แต่งตั้งขึ้นเป็น “พญาเมงเมฆ”(สุข, พ.ศ.2350 – 2435)²¹

พระเจ้าอินทวิชยานนท์(ภาพซ้าย) กับแม่เจ้าเทพไกรสร(เจ้าหญิงทิพเกสร)(ภาพขวา)

(ที่มา : หจช. ถ่ายประมาณพ.ศ.2435 – 2440(ภาพซ้าย) และหจช.ถ่ายประมาณพ.ศ.2407(ภาพขวา))

บริเวณพื้นที่กลางเวียงนครเชียงใหม่ผู้คนส่วนใหญ่คือกลุ่มชาวไทยวน ที่เข้ามาฟื้นฟูเมืองนคร
เชียงใหม่สมัยพระเจ้ากาวิละ ทั้งชาวเมืองเชียงใหม่เดิม เมืองลำปาง และเมืองเชียงแสน ซึ่งในบันทึก
ของเจ้าหนานอุ่นเมือง เกี่ยวกับวัดและหัวหมวดอุโบสถของเมืองนครเชียงใหม่เมื่อพ.ศ.2440 ทำให้เห็น
ภาพสะท้อนของกลุ่มคนในบริเวณนี้ที่แทบทั้งหมดเป็นชาวไทยวน และหัววัดในกลางเวียงเชียงใหม่ก็
เป็นนิคมเชียงใหม่ทั้งหมด ที่ต่างจากบริเวณด้านนอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ที่มีผู้คนหลากหลายกลุ่มทั้ง
ไทลื้อ ไทจีน ไทใหญ่ และชาวลุ่มแม่น้ำคง(สาละวิน)ตั้งถิ่นฐานอยู่และมีหัววัดที่หลากหลายนิคม ซึ่ง
ในส่วนของหัวหมวดอุโบสถนี้ แสดงถึงการได้รวมกลุ่มกันเป็นเจ้าศรัทธาหรือทำกิจกรรมร่วมกันของ
คนภายในชุมชนกลางเวียงเชียงใหม่ที่มีหัวหมวดอุโบสถเดียวกันได้เป็นอย่างดี โดยมีวัดเจดีย์หลวงเป็น
หัวหมวดอุโบสถหรือที่ทำสังฆกรรม และมีครูบาทิลา วัดพันเตาเป็นครูบาเจ้าหัวหมวดอุโบสถและ
พระอุปฌาย์ และหัวหมวดอุโบสถวัดเจดีย์หลวงขึ้นตรงต่อครูบาเจ้าปัญญา พระสังฆนายก(สมเด็จพระ

²¹ ธนันท์ เศรษฐพันธ์, การใช้เรื่องเล่าผีปู่และย่าสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้, วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2536, หน้า 28.

พระสังฆราช)เมืองนครเชียงใหม่ วัดหัวข่วง(วัดหลวงแสนเมืองมาหัวข่วง)²² มีวัดภายในหัวหมวดอุโบสถ
ทั้งหมด 13 หัววัด ดังนี้

“...(1)วัดพันเท่า(พันเตา) ตั้งอยู่แขวงค้ำวในทางเวียงเชียงใหม่ เจ้าอธิการชื่อครูบาภาวิ
ละ นิกายเชียงใหม่ ได้เป็นอุปัชฌายหัวหมวด รองอธิการชื่อทูลกันธา จำนวนพระลูกวัดใน
พรรษานี้มี 3 องค์ พรรษา ก่อน 2 เณรมี 15 คน ขึ้นกับทูลเจ้าปัญญา วัดหัวข่วง ในเวียง
เชียงใหม่เป็นอธิการใหญ่

(2)วัดสบเข้าหมื่น ตั้งอยู่แขวงค้ำวกลางเวียงเชียงใหม่ เจ้าอธิการชื่อทูลคันธิยะ นิกาย
เชียงใหม่ ยังไม่ได้เป็นพระอุปัชฌาย รองอธิการชื่ออลินทะ จำนวนพระลูกวัดในพรรษานี้มี 4
องค์ พรรษา ก่อน 2 องค์ เณรมี 12 คน ขึ้นแก่วัดพันเท่า

(3)วัดเจตยหลวง ตั้งอยู่ในแขวงค้ำวกลางเวียงเชียงใหม่ เจ้าอธิการชื่ออินทะ นิกาย
เชียงใหม่ ยังไม่ได้เป็นอุปัชฌาย รองอธิการชื่ออลินทะ จำนวนพระลูกวัดในพรรษานี้มี 4
องค์ พรรษา ก่อน 2 องค์ เณรมี 12 คน ขึ้นแก่วัดพันเท่า

(4)วัดหอธรรม ตั้งอยู่ในแขวงค้ำวกลางเวียงเชียงใหม่ เจ้าอธิการชื่อสมณะ(สมณะ)
นิกายเชียงใหม่ ยังไม่ได้เป็นอุปัชฌาย รองอธิการชื่อยานะ(ญาณะ) จำนวนพระลูกวัดใน
พรรษานี้มี 2 องค์ พรรษา ก่อน 2 องค์ เณรมี 6 คน ขึ้นแก่วัดพันเท่า

(5)วัดเสฏฐา ตั้งอยู่ในแขวงค้ำวทางเวียงเชียงใหม่ เจ้าอธิการชื่อว่าสีวิไช(ศรีวิไชย)
นิกายเชียงใหม่ ยังไม่ได้เป็นอุปัชฌาย รองอธิการชื่อทูลแพง จำนวนพระลูกวัดในพรรษานี้มี 2
องค์ พรรษา ก่อนยังไม่มี เณร 4 คน ขึ้นแก่วัดพันเท่า

(6)วัดช่างแต้ม ตั้งอยู่ในแขวงค้ำวทางเวียงเชียงใหม่ เจ้าอธิการชื่อธัมมเขย นิกาย
เชียงใหม่ ยังไม่ได้เป็นอุปัชฌาย รองอธิการชื่อทูลเพง จำนวนพระลูกวัดในพรรษานี้มี 2 องค์
พรรษา ก่อนยังไม่มี เณรมี 6 คน ขึ้นแก่วัดพันเท่า

(7)วัดหมื่นทุม(หมื่นตุม)...นิกายเชียงใหม่...

(8)วัดเจสลิน(เจ็คริน)...นิกายเชียงใหม่...

(9)วัดฟ่อนส้อย...นิกายเชียงใหม่...

(10)วัดพันแหวน...นิกายเชียงใหม่...

(11)วัดพวกแต้ม...นิกายเชียงใหม่...

(12)วัดกาสะคอด(วัดพระเจ้าเม็งราย)...นิกายเชียงใหม่...

²² สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา,(อ้างแล้ว), หน้า 96.

ในช่วงพ.ศ.2363 เฉพาะในกำแพงเมืองนครเชียงใหม่มีวัดที่มีพระสงฆ์สามเณรจำพรรษาอยู่ถึง 99 วัด²⁵ ต่อมาพ.ศ.2450 มีวัดภายในกำแพงเมืองนครเชียงใหม่จำนวน 100 วัด²⁶ ซึ่งในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ปรากฏหลักฐานมีวัดสำคัญจำนวนหลายวัดใกล้กันอยู่บริเวณใจกลางเวียง เช่น

- (1) วัดเจดีย์หลวง วัดพันเตา(อยู่ติดกับวัดเจดีย์หลวงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)
- (2) วัดหอธรรม(อยู่ติดกับวัดเจดีย์หลวงด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)
- (3) วัดสบฝาง(อยู่ติดกับวัดเจดีย์หลวงด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้)
- (4) วัดสบขมิ้น(อยู่ติดกับวัดเจดีย์หลวงด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)
- (5) วัดเสฏฐา(เขษฐา)
- (6) วัดกิตติ
- (7) วัดไชยพระเกียรติ
- (8) วัดช่างแต้ม

และบริเวณรายรอบวัดเหล่านี้ก็เป็นที่ตั้งคุ้มของเจ้านายบุตรหลานและเป็นที่ตั้งเรือนของขุนนางชั้นผู้ใหญ่และบุตรหลานเหมือนเมื่อครั้งสมัยราชวงศ์มังรายอีกด้วย เช่น

- (1) คุ้มเจ้าบุรีรัตน์(เจ้าน้อยมหาอินทร์) ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัดพันเตา
- (2) คุ้มเจ้าราชภาคิวงศ์ และเรือนพญาโกษา ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดหอธรรม
- (3) คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ คุ้มเจ้าราชภาคิวงศ์ คุ้มเจ้าทองทิพย์ คุ้มเจ้าทิพนวล คุ้มเจ้าคำนวล คุ้มเจ้าคำย ด้านทิศตะวันตกของวัดเจดีย์หลวง
- (4) เรือนพญาบุญทิพย์ เรือนพญาวงศ์ และเรือนท้าวคำเปา ด้านทิศตะวันตกของวัดหอธรรม
- (5) คุ้มเจ้าน้อยปวงคำ ด้านทิศตะวันตกของวัดสบฝาง
- (6) คุ้มเจ้าน้อยคำเจียง และเรือนพญาเพชรวงศ์ ด้านทิศตะวันตกของวัดกิตติ
- (7) คุ้มเจ้าแวนแก้ว เรือนพญาสุวรรณ เรือนพญาเมืองขึ้น เรือนพญาคุ้มเมือง และเรือนท้าวเสมอใจ ด้านทิศใต้ของวัดสบฝาง
- (8) เรือนพญาศรีสองเมือง และสวนของพญาสิทธิ อยู่ทิศตะวันออกวัดสบขมิ้น และอยู่ด้านทิศเหนือติดกับกำแพงวัดเสฏฐา(เขษฐา)

²⁵ “พืชมสารรายชื่อวัดในเวียงและนอกเวียงเชียงใหม่พ.ศ.2363” อ้างในอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, วัดร้างในเวียงเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ม.ป.ป.), หน้า 121 – 123.

²⁶ “รายชื่อวัดวาอารามในนครพิงค์เชียงใหม่” อ้างในพระอธิการปวงคำ ปญญาโร(ปริวรรต), ตำนานเมืองพร้าววังหิน,(เชียงใหม่ : สวณการพิมพ์, 2509), หน้า 37 – 40.

- (9) คุ่มเจ้าหนานสิงห์คำ และคุ่มของเจ้านายอีก 2 องค์(ในแผนที่ปรากฏชัดเจนเพียงคำนำหน้าชื่อว่า “เจ้าน้อย”) ด้านทิศตะวันออกของวัดเจดีย์หลวง²⁷

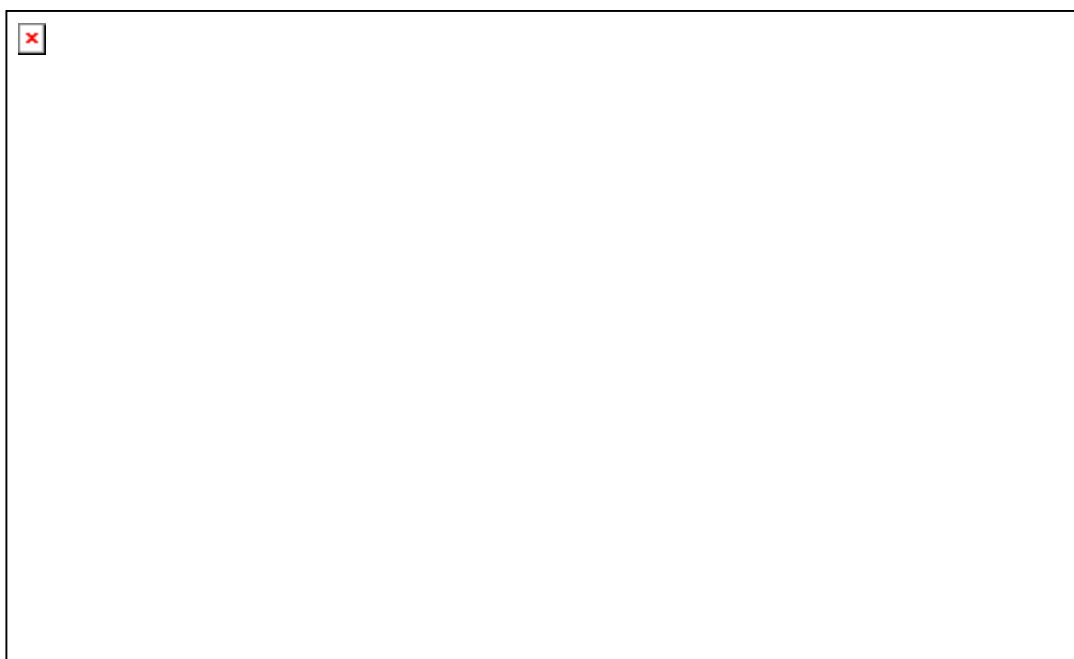

แผนที่แสดงที่ตั้งวัดทั้ง 5 วัดบริเวณกลางเวียงนครเชียงใหม่
 คือ วัดเจดีย์หลวง วัดพันเตา วัดหอธรรม วัดสบฝาง และวัดสบขมิ้น
 สังเกตด้านทิศตะวันตกวัดหอธรรมมีหนองน้ำขนาดใหญ่
 ทิศตะวันออกเฉียงเหนือวัดพันเตาเป็นคุ่มของเจ้ารัตนหัวเมืองแก้วหรือเจ้าบุรีรัตน์(เจ้าน้อยมหาอินทร์)
 และทิศตะวันออกเฉียงใต้วัดสบขมิ้นเป็นวัดเสฏฐา(เชษฐา)ที่ตั้งโรงเรียนพุทธโสภณในปัจจุบัน
 (ที่มา : หจข.แผนที่เมืองเชียงใหม่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พ.ศ.2416 – 2440)

²⁷ แผนที่เมืองนครเชียงใหม่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พ.ศ.2416 - 2440

(3) ยุคมหานครเวียงจันทน์ถึงก่อนยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจ พ.ศ.2442 – 2503

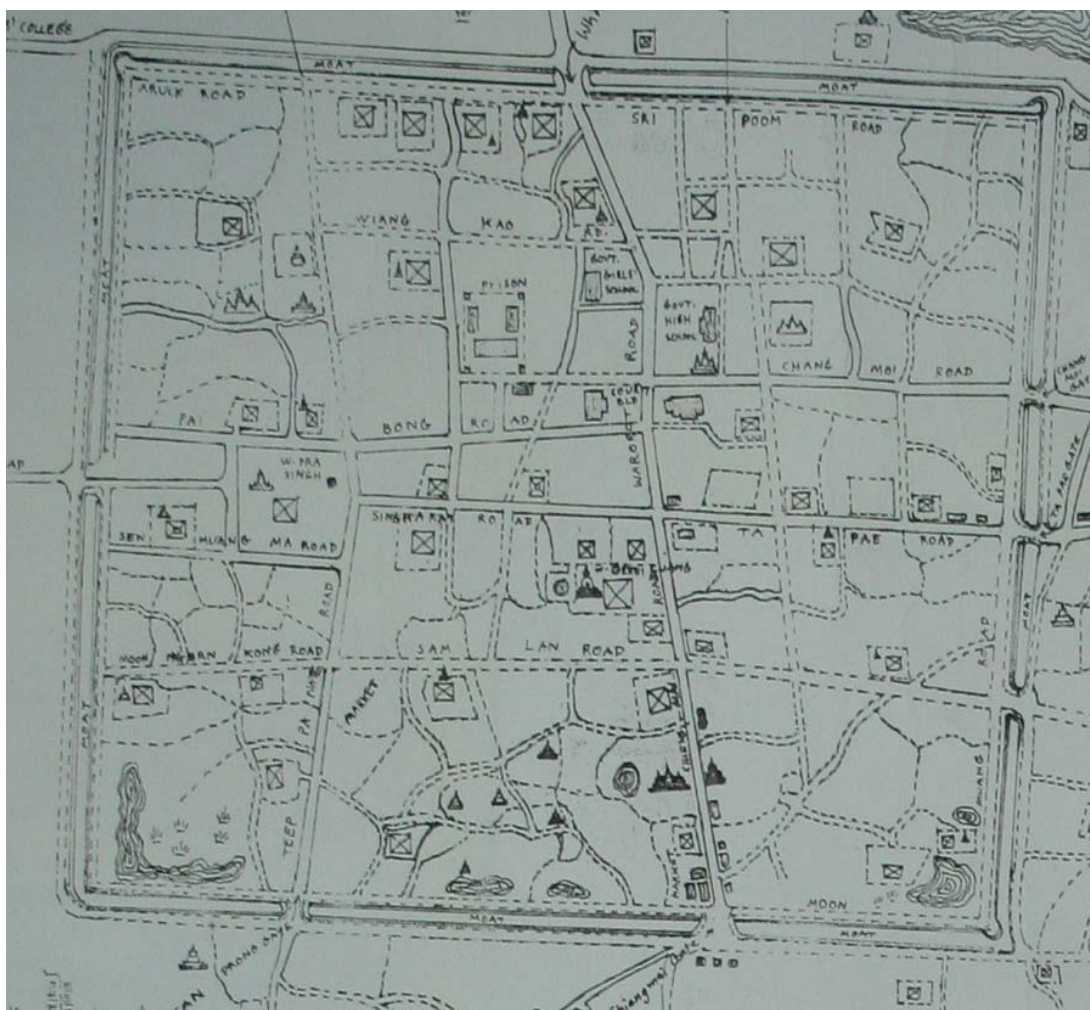
เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองของสยามตั้งแต่พ.ศ.2442 เป็นต้นมา สยามได้ผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นการสิ้นสุดระบบการปกครองแบบประเทศราชของล้านนา เจ้าผู้ครองนครเจ้านายและขุนนางในเมืองเชียงใหม่ไม่ได้มีอำนาจปกครองบ้านเมืองโดยตรงเหมือนอดีต แต่ถูกลดอำนาจลงจนกลายเป็นข้าราชการของสยาม พร้อมทั้งได้จัดให้มีการจัดรูปแบบการปกครองแบบใหม่ขึ้นจากส่วนกลาง โดยการจัดแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็นเขตจังหวัด อำเภอ(แขวง) ตำบล(แขวน) และหมู่บ้านซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้สืบมาจนปัจจุบัน หมู่บ้านบริเวณกลางเวียงเชียงใหม่ในระยะแรกนี้ก็ถูกจัดแบ่งเป็นแขวนพระสิงห์ แขวงเมืองนครเชียงใหม่ โดยแขวนพระสิงห์จะมีนายแขวน(กำนัน) 1 คน ส่วนกลางกำหนดให้มียศเป็น “พญา” ส่วนแก่บ้าน(ผู้ใหญ่บ้าน)หมู่บ้านต่างๆ กำหนดให้มียศเป็น “แสน” “พ่อแขวน” และ “แก่บ้าน” จะเป็นตัวแทนของชาวบ้านในการติดต่อกับทางราชการ ชาวบ้านในอดีตน้อยคนที่จะได้ติดต่อกับทางราชการโดยตรง ทุกอย่างต้องผ่านพ่อแขวนหรือแก่บ้านเสมอ แก่บ้านที่ยังอยู่ในความทรงจำคือ พ่อหลวงปัน แก่บ้านพวกแถม และท้าวพรหม(พ่อหนานพรหม สุริยะวงศ์)” แก่บ้านพวกแถมซึ่งภายหลังได้รับตำแหน่งจากสยามเป็น “ขุนบริบาล” กำนันตำบลพระสิงห์ซึ่งต่อมาใน พ.ศ.2478 มีการตั้งเทศบาลนครเชียงใหม่ กำนันและผู้ใหญ่บ้านบริเวณนี้จึงถูกยกเลิกแต่นั้นเป็นต้นมา

บริเวณที่ตั้งโรงเรียนพุทธโศภนในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นวัดเสฏฐา(เชษฐา)

และสวนของพญาสิทธิ ส่วนด้านทิศเหนือถัดขึ้นไปเป็นเรือนของพญาศรีสองเมือง

(ที่มา : หจข.แผนที่เมืองเชียงใหม่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พ.ศ.2416 – 2440)

แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งสถานที่ต่างภายในกำแพงเมืองเชียงใหม่เมื่อพ.ศ.2466

(ที่มา : หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพายัพ)

ยุคนี้ชุมชนบริเวณกลางเวียงนครเชียงใหม่ขยายตัวของหมู่บ้านมากขึ้น เนื่องจากเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองนครเชียงใหม่ จึงมีการพัฒนาแบบสมัยใหม่ก่อนพื้นที่อื่น ดังภายหลังการปฏิรูปการปกครองเพียง 1 ปี ในพ.ศ.2443 หม่อมอุดมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์ ข้าหลวงเมืองนครเชียงใหม่ ก็ปรึกษากับเจ้าอุปราช(เจ้าน้อยสุริยวงศ์เมฆะ) เจ้าผู้รั้งเมืองนครเชียงใหม่ และเจ้าพญาหลวงสามล้านไชยอมาตย์ อรรคมหาเสนาบดี เมืองนครเชียงใหม่ ก็เล็งจะจัดตั้งโรงเรียนแบบสมัยใหม่ของทางราชการขึ้นในวัดเจดีย์หลวงหรือวัดพระสิงห์เป็นอันดับแรกในเชียงใหม่²⁸ อย่างไรก็ตามยุคมณฑลเทศาภิบาลได้เริ่มนำอำนาจใหม่แบบสยาม(ราชการ) เข้าสวมทับบนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมในบริเวณกลางเวียงของเมือง

²⁸ กจ.ร.5 58/125 รายงานหม่อมอุดมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์ ข้าหลวงเมืองเชียงใหม่(21 เม.ย.119 – 25 เม.ย.119)

นครเชียงใหม่ คือการสร้างสถานที่ราชการขึ้นบนบริเวณที่เคยเป็นคุ้มหลวงของเจ้าผู้ครองนคร กลุ่มเจ้านาย และวัดร้างต่างๆ ดังเช่น

(1) เวียงแก้ว คือที่เขตพระราชฐานอันเป็นที่ตั้งหอคำ(ท้องพระโรง)ของกษัตริย์เชียงใหม่ (ล้านนา)ตั้งแต่ยุคราชวงศ์มังรายสืบต่อมาจนถึงยุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ใช้สร้างเป็นทัศนสถาน(คุก)หญิงของจังหวัดเชียงใหม่

(2) คุ้มหลวงกลางเวียงสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์(เจ้าหนานสุริยวงศ์) พระเจ้านครเชียงใหม่ องค์ที่ 6 (พ.ศ.2399 - 2413) ใช้เป็นที่ตั้งอาคารศาลากลางมณฑลพายัพ(ต่อมาเป็นศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่)

(2) พื้นที่ตั้งคุ้มหลวงสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์(เจ้าอินทนนท์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 7 พื้นที่ตั้งคุ้มหลวงสมัยเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์(เจ้าน้อยสุริยะเมษะ) เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 8 (พ.ศ.2444 - 2452) และพื้นที่วัดนางเหลียว(ร้าง)และวัดหมื่นทอง(ร้าง) เป็นที่ตั้งโรงเรียนหลวงประจำมณฑลพายัพ (ต่อมาคือโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย²⁹)

(3) พื้นที่ตั้งคุ้มของเจ้าอุปราช(เจ้าน้อยสุริยวงศ์เมษะ, ต่อมาคือเจ้าหลวงอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 8) ใช้เป็นที่ตั้งศาลแขวงเชียงใหม่

(4) ตัดถนนผ่านวัดอินทขิล(สะดือเมือง)(ร้าง)

(5) พื้นที่ตั้งวัดกิตติ(ร้าง) ใช้สร้างเป็นโรงเรียนอนุบาลเชียงใหม่

(6) พื้นที่ตั้งวัดแสนเมืองมา(ร้าง) ใช้สร้างเป็นโรงเรียนสอนคนตาบอดและอาคารสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย

(7) พื้นที่ตั้งวัดเสฏฐา(วัดเชษฐา)(ร้าง) ใช้สร้างเป็นโรงเรียนพุทธโสภณ เป็นต้น³⁰

²⁹ หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสการประชุมสภาลูกเสือแห่งชาติครั้งที่ 28 ณ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ 6 - 9 กรกฎาคม พ.ศ.2535.

³⁰ สมโชติ อ๋องสกุล, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนในเชียงใหม่ : การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, พ.ศ. 2546, หน้า 85 - 86.

หอคำของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่ตั้งอยู่บริเวณเวียงแก้ว
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ(หอช.))

ทัณฑสถานหญิง(เรือนจำประจำนครเชียงใหม่)สร้างทับบนพื้นที่เวียงแก้ว
เขตพระราชฐานของกษัตริย์เชียงใหม่(ล้านนา)สมัยราชวงศ์มังรายและราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน
(ที่มา : หมพ. ถ่ายประมาณพ.ศ.2453)

ส่วนสิ่งที่เริ่มเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งในยุคนี้ ที่เริ่มจุดเริ่มสร้างคนชนชั้นกลางให้เกิดขึ้นภายในชุมชนก็คือการตั้งโรงเรียนต่างๆ บริเวณกลางเวียงเชียงใหม่รวมถึงการตั้งโรงเรียนพุทธิโสภณ ทำให้เด็กภายในหมู่บ้านโดยเฉพาะเด็กผู้หญิงมีโอกาสได้หนังสือ เพราะแต่เดิมต้องบวชเรียนภายในวัด เด็กผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ดังนั้นในสมัยนี้ทั้งเด็กผู้หญิงและผู้ชายได้มีโอกาสได้เข้าเรียนแบบโรงเรียนสมัยใหม่ เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนพุทธิโสภณ ก็สามารถเข้าเรียนต่อโรงเรียนชั้นมัธยมภายในเวียงเชียงใหม่ที่อยู่ใกล้กัน คือ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย เมื่อเรียนจบก็รับราชการหรือทำงานตามห้างร้านบริษัทต่างๆ ซึ่งได้กลายเป็นชนชั้นกลางของเชียงใหม่

บ้านเรือนของชาวบ้านบริเวณกลางเวียงเชียงใหม่หากเป็นคหบดีจะสร้างเป็นเรือนไม้ หลังคามุงด้วยดินขอ ซึ่งเป็นผลิตผลของชาวบ้านในหมู่บ้านพวกแต่มที่นำดินเหนียวบริเวณบวกหาด(สวนบวกหาด) ซึ่งเป็นดินเหนียวที่มีคุณภาพดีมาปั้นกระเบื้องดินขอ หากเป็นคุ่มของเจ้านายก็เริ่มสร้างครึ่งตึกครึ่งไม้ เช่น คุ่มของเจ้าบุรีรัตน์(เจ้ามหาอินทร์) เป็นต้น ส่วนชาวบ้านที่มีฐานะไม่ค่อยดีจะมุงหลังคาด้วยใบตองตึงหรือหญ้าคา และชาวบ้านจะล้อมรั้วบ้านเพื่อป้องกันวัวควายไม่ให้ออกเดินเล่นผ่าน โดยปลูกต้นกระถินทำเป็นแนวรั้วหรือมีจะนั้นก็ล้อมรั้วด้วยไม้ไผ่สาน ที่เรียกกันว่า “รั้วซี่สลาบ” ส่วนพื้นที่บริเวณด้านข้างเรือนจะปลูกหลองข้าว(ขี้จาง) เพื่อเก็บรักษาข้าวเปลือกสำหรับบริโภคในครัวเรือน

จนกระทั่งถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484 - 2488) ฝ่ายสัมพันธมิตรคืออเมริกาและอังกฤษที่เป็นคู่สงครามกับญี่ปุ่นและไทยที่ร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น จึงได้ล้อมบริเวณจุดยุทธศาสตร์สำคัญด้วยการทิ้งระเบิดหลายลูก กองทัพทหารญี่ปุ่นและไทยนอกจากตั้งอยู่บริเวณสถานีรถไฟ บ้านสันป่าข่อย และบ้านท่าสะอาด ที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการคมนาคม ภายในตัวเวียงเชียงใหม่ก็มีการเข้ามากองทัพอพยู่เช่นกัน ส่วนใหญ่จะตั้งกองทัพพักอยู่ตามวัดต่างๆ เช่น วัดดัมภักย์ วัดเสฏฐา(วัดเชษฐา) และวัดเจดีย์หลวง เป็นต้น จึงมีการทิ้งระเบิดอย่างหนักด้วยเป็นที่ตั้งกองกำลังของญี่ปุ่นกับไทย ช่วงสงครามเริ่มต้นชาวบ้านบริเวณกลางเวียงส่วนใหญ่ยังไม่อพยพออกนอกกำแพงเมือง แต่จะทำการขุดหลุมหลบภัยในบ้านเรือน สถานที่ทำงาน หรือโรงเรียน โดยทำเป็นหลุมสูงประมาณ 1 เมตรกว่า เมื่อได้ยินเสียงสัญญาณเตือนก็จะวิ่งลงหลุมหลบภัย ซึ่งหลุมหลบภัยขนาดใหญ่ของบริเวณกลางเวียงเชียงใหม่อยู่ที่บริเวณข้างร้านรัตนผล ส่วนเวลากลางคืนต้องพรางไฟ โดยใช้ผ้าดำหรือน้ำเงินคลุมหลอดไฟ ต่อมาน้ำมันที่ใช้สำหรับเครื่องปั่นไฟฟ้าของเมืองเชียงใหม่ขาดแคลน ไม่มีไฟฟ้าใช้ต้องใช้ตะเกียงกันอีกครั้งหนึ่ง เมื่อน้ำมันก๊าดขาดตลาดต้องใช้ไขวัวไขควายแทน

หลังจากฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดที่สถานีรถไฟเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ.2486 โรงสีข้าวและบ้านเรือนพังเสียหาย มีผู้คนล้มตาย เจ้าหน้าที่ข้าราชการและชาวบ้านภายในเวียงเชียงใหม่จึงเริ่มมีการเคลื่อนอพยพออกนอกเวียง เช่น ที่ทำการอำเภอเมืองย้ายไปตั้งที่วัดบ้านท่อ ตำบลป่าตัน อำเภอเมืองเชียงใหม่ และที่ทำการศาลากลางจังหวัดไปที่วัดช่วงสิงห์ ชาวบ้านบางส่วนหนีไปอยู่บริเวณบ้านสันป่าสัก อำเภอหางดง บางส่วนหนีไปอยู่ที่ฝายวะ อำเภอจอมทอง เป็นต้น

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จะได้รับการเลื่อนขึ้นชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยไม่ต้องมีการสอบ ให้ผ่านด้วยคะแนนร้อยละ 45 เรียกนักเรียนรุ่นนี้ว่า “รุ่นโตโจ” ตามชื่อนายพลโตโจผู้นำกองทัญี่ปุ่น หลายโรงเรียนที่เป็นโรงเรียนของมิชชันนารี คือ โรงเรียนปรินสรอยแยลส์วิทยาลัย โรงเรียนคาราวิทยาลัย โรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย โรงเรียนเรยีนาวิทยาลัย และโรงเรียนพระหฤทัยต้องถูกปิดชั่วคราว³¹

ในช่วงทศวรรษ 2480 เริ่มปรากฏมีการขยายตัวของผู้คนต่างถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในกลางเวียงเชียงใหม่มากขึ้น ความทันสมัยรูปแบบใหม่เริ่มเข้ามา เช่น พื้นที่บริเวณกลางเวียงเชียงใหม่เริ่มมีไฟฟ้าใช้ตั้งแต่ช่วงพ.ศ.2489 โดยมีการติดตั้งเสาไฟฟ้าที่ริมถนนใหญ่หน้าวัดพระสิงห์ 1 ดวง และหน้าสวนบวกหาดอีก 1 ดวง และประมาณพ.ศ.2493 เริ่มมีไฟฟ้าใช้ตามบ้านเรือน ประมาณปีพ.ศ.2497 - 2498 เริ่มมีวิทยุใช้ ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ต้องฟังวิทยุที่เปิดกระจายเสียงมาจากเรือนจำและที่ว่าการอำเภอเมือง จนกระทั่งประมาณพ.ศ.2510 ชาวบ้านบริเวณกลางเวียงจึงมีไฟฟ้าใช้อย่างทั่วถึง พร้อมกับเริ่มมีโทรทัศน์เข้ามาสู่บ้านเรือนของคหบดี ส่วนอาชีพที่สืบทอดกันมาแต่โบราณก็เริ่มหมดไป เช่น การทำกระเบื้องดินขอของชาวบ้านพวกเดิมก็หมดไปในช่วงเวลานี้ เพราะเริ่มมีแผ่นมุงหลังคาสังกะสีเข้ามาขาย เป็นต้น

(4) ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2504 - ปัจจุบัน(พ.ศ.2554)

แผนพัฒนาฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เรียกว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ” และตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) เรียกว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” เพื่อสร้างการพัฒนาสมัยใหม่ให้ประเทศไทยทันสมัย ซึ่งแผนพัฒนาฉบับแรกและฉบับที่ 2 เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญโดยเฉพาะการลงทุนในสิ่งก่อสร้างขั้นพื้นฐาน เช่น การคมนาคมและขนส่ง การชลประทาน การไฟฟ้า สาธารณูปการ ฯลฯ โดยรัฐจะสนับสนุนเพื่อปูพื้นฐานให้มีการลงทุนของเอกชนเป็นหลัก ส่วนแผนพัฒนาฉบับที่ 3 มีการพัฒนาอุตสาหกรรมตามเดิม เพื่อลดช่องว่างของรายได้ประชากรที่ห่างกันมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาของสองแผนแรก พยายามกระจายรายได้และบริการทางสังคมเข้าสู่ชนบท โดยเฉพาะปรับปรุงสถาบันและองค์กรทางด้านเกษตรและสินเชื่อ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่เริ่มจากถนนหนทางและการเกษตรเป็นสำคัญ เพราะเหมาะสมกับสภาพของประชาชนที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร และสร้างความมั่นคงเพื่อป้องกันการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์

³¹ สมโชติ อ๋องสกุล, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนในเชียงใหม่ : การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, พ.ศ. 2546, หน้า 38.

หลังจากมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่พ.ศ.2504 เป็นต้นมา รัฐบาลได้กระจายสาธารณูปโภคเข้าสู่ท้องถิ่นต่างๆ โดยเฉพาะบริเวณกลางเวียงเชียงใหม่ก็ได้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาหลายๆ ด้านก่อนที่จะกระจายออกไปในส่วนบริเวณอื่นๆ ของเชียงใหม่ มีการขยายการลงทุนจากภายนอกเข้ามามากขึ้น ทั้งเปิดร้านค้า สร้างหอพัก และเกิดความเปลี่ยนแปลงต่างๆ กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณมากกว่ายุคก่อนหน้านี้อย่างมาก เช่น เมื่อเริ่มมีโรงสีเข้ามาตั้งทำให้ค่อยๆ เลิกการค้าข้าวนำข้าวมาสีที่โรงสีแทน ส่งผลถึง “มองดำข้าว” ที่เคยมีอยู่ทุกหลังคาเรือนก็หมดหน้าทีลงไป การคลอเคลียหรือการรักษาพยาบาลแบบโบราณได้หายไป เพราะคนที่ชำนาญได้เสียชีวิตและการเดินทางไปโรงพยาบาลสะดวกสบาย การรักษาโดย “หมอเมือง” ที่ใช้ยาสมุนไพรประกอบกับการเสกเป่าด้วยคาถาอาคมก็หมดไป ชาวบ้านนิยมไปรักษาที่โรงพยาบาลสวนดอก ส่วนบ้านเรือนที่อาศัยก็เริ่มนิยมซื้อเรือนเก่าที่สร้างด้วยไม้ยกพื้นสูงกลายมาเป็นสร้างด้วยปูนหรือครึ่งไม้ครึ่งปูน มีคนภายนอกเริ่มย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณกลางเวียงมากขึ้น ทำให้ราคาที่ดินบริเวณนี้มีราคาสูง ผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ดั้งเดิมบางครอบครัวจึงขายที่ภายในกลางเวียงแล้วย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านรอบนอก

กำแพงเมืองเชียงใหม่ที่มีมาแต่โบราณเริ่มหมดความหมาย ตามรูปแบบการพัฒนาสมัยใหม่ในยุคนี้ ดังนั้นในพ.ศ.2508 นายยกเทศมนตรีเทศบาลนครเชียงใหม่จึงได้อนุมัติให้ทำการรื้อกำแพงเมืองเชียงใหม่(ชั้นใน)ครั้งใหญ่ คือรื้อเอาอิฐออกเกือบทั้งหมดให้เหลือเพียงเฉพาะแจ้ง(มุม)และประตูเมืองเพื่อขยายถนนริมคูเมืองให้ได้พื้นผิวการจราจรมากขึ้น โดยรื้อกำแพงเมืองเชียงใหม่ชั้นในด้านหน้าวัดดอกคำเพื่อทำสนามเด็กเล่น และซื้อที่ดินด้านนอกของกำแพงเมืองบริเวณประตูท่าแพเพื่อสร้างน้ำพุสวนดอกไม้ และแสงลอย ต่อมาสร้างหอนาฬิกาบริเวณสนามเด็กเล่นหน้าประตูท่าแพ การกระทำนี้ได้รับการอนุมัติจากกรมศิลปากร ทั้งที่กำแพงเมืองเชียงใหม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้วตั้งแต่พ.ศ.2478³²

พร้อมกับขยายพื้นที่เทศบาลนครเชียงใหม่ ที่แต่เดิมมีพื้นที่ปกครองเริ่มต้น 17.5 ตารางกิโลเมตร เมื่อถึงพ.ศ.2526 ได้ขยายเพิ่มเป็น 40 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 14 ตำบล คือ (1) ตำบลหายยา (2) ตำบลช้างม่อย (3) ตำบลศรีภูมิ (4) ตำบลวัดเกต (5) ตำบลช้างคลาน (6) ตำบลพระสิงห์ (7) ตำบลสุเทพบางส่วน (8) ตำบลป่าแดดบางส่วน (9) ตำบลฟ้าฮ่าม (10) ตำบลหนองป่าครั่งบางส่วน (11) ตำบลท่าศาลาบางส่วน (12) ตำบลป่าตัน (13) ตำบลหนองหอยบางส่วน และ (14) ตำบลช้างเผือกบางส่วน

พื้นที่ที่รอบๆ ด้านนอกกำแพงเมืองที่เคยเป็นที่ทำนาของผู้คนภายในกำแพงล้อมก็เริ่มขายให้นายทุนสร้างร้านค้า อาคารที่อยู่อาศัย และหอพัก ส่งผลให้วัวควายและล้อเกวียนก็หมดหน้าที่ตามไปด้วย ชาวบ้านก็ขายวัวควายจนหมดไปจากชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณ ข้าวสายพันธุ์โบราณที่เคย

³² สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), หน้า 602.

ปลูกก็หายไป ถนนภายในเวียงที่เป็นถนนสายเล็กๆ ก็ขยายทำเป็นถนนลูกรังและพัฒนาเป็นถนนลาดยางในที่สุด จึงกล่าวได้ว่าในยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทำให้ชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณมีความพัฒนาตามรูปแบบการพัฒนาสมัยใหม่ที่เน้นสาธารณูปโภคต่างๆ อย่างมากสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ตอนที่ 2 สมบัติสาธารณะชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณ

สมบัติสาธารณะของชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณ คือ พื้นที่ที่คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและช่วยกันสืบทอดดูแลรักษา มีทั้งสมบัติชุมชนในด้านที่เป็นกายภาพสามารถมองเห็นจับต้องได้ และสมบัติชุมชนที่เป็นจินตภาพหรือเกิดจากคติความเชื่อ สมบัติชุมชนที่เป็นกายภาพ เช่น วัดเสฏฐา วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร วัดพันเตา พระเจดีย์ เสาอินทขิล ดันไม้ยางหลวง(ไม้ใจเมือง) โรงเรียนพุทธโสภณ และหอกุ่มกัณฑ์ เป็นต้น ส่วนสมบัติชุมชนที่เป็นจินตภาพร่วมกัน เช่น ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและผี เช่น ประเพณีไล่ขันดอก หรือ ประเพณีบูชาเสาอินทขิล เป็นต้น

สมบัติสาธารณะทางกายภาพของชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณ

(1) วัดเสฏฐา(วัดเชษฐา)

วัดเสฏฐามีเจดีย์ วิหาร และกำแพง ข้อมูลว่าวัดนี้เป็นวัดที่พระไชยเชษฐาสร้างเป็นอนุสรณ์ที่พระองค์มาปกครองล้านนานั้นเป็นข้อสันนิษฐานของอาจารย์ชุ่ม ณ บางช้าง เมื่อประมาณพ.ศ.2522³³ ข้อสันนิษฐานนี้ยังไม่ปรากฏมีหลักฐานเอกสารชั้นต้นรองรับ เนื่องจากเอกสารชั้นต้นต่างๆ ล้วนระบุชื่อว่าเป็นว่า “วัดเสฏฐา” ดังปรากฏหลักฐานในโครงการศรัทธาไชยฉบับเขียนใหม่ที่กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อพ.ศ.2060 ที่กล่าวถึงการเดินทางผ่านวัดเจดีย์หลวง วัดเสฏฐา และวัดช้างเผือก

“นบพระเสฏฐีแสวงสร้างเสฏฐา- ฐาถลิง รอดเอ	
บहु่งเห็นทิพย	ผิงย้าย
เทพรวงกันแสงสวิง	เมาราช รักเอ
เสนบาทอกข้าซ้าย	ข้างแถมถึงถวิล” ³⁴

³³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, วัดร้างในเวียงเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2,(อ้างแล้ว), หน้า 49 – 50.

³⁴ สมโชติ อ๋องสกุล, เส้นทางโบราณเชียงใหม่- ลำพูนในโคลงนิราศหริภุญไชย,(เชียงใหม่ : ม.ป.พ., 2553), หน้า 15.

จากโครงการสิริวิทยุไชยแสดงให้เห็นว่าวัดเสฏฐาสร้างขึ้นก่อนพ.ศ.2060 และมี “พระเสฏฐิ” เป็นพระพุทธรูปสำคัญของวัด ส่วนหลักฐานยุคหลังที่บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาที่ระบุชื่อว่า “วัดเสฏฐา” ทั้งหมด ได้แก่ (1) บันทึกทรายชื่อวัดในเวียงและนอกเวียงเชียงใหม่พ.ศ.2363 มีการคัดลอกลงในพิบสารอีกครั้งโดยพญาเทพบุตรเมื่อพ.ศ.2438³⁵ (2) บันทึกทรายละเอียดของวัดในเมืองนครเชียงใหม่โดยเจ้าหนานอุ่นเรือนเมื่อพ.ศ.2440³⁶ (3) รายชื่อวัดวาอารามในนครพิงค์เชียงใหม่พ.ศ.2450³⁷ และ (4) บันทึกวัดที่มีพระสงฆ์สามเณรจำพรรษาในพ.ศ.2454 โดยพระครูศรีวิลาสวิชิตปัญญาดบันทึกลงในพิบสารจากการสัมภาษณ์พระครูเทพวงศ์ เจ้าอาวาสวัดอุคำ³⁸ ยกเว้นเพียงแผนที่เมืองนครเชียงใหม่ที่จัดทำขึ้นในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์(เจ้าอินทนนท์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ.2416 - 2440) ที่เขียนเป็นอักษรไทยกลางระบุว่าชื่อ “วัดเซฐา” และมีภาษาอังกฤษกำกับว่า “Wat Set Ta”³⁹

พระเจดีย์วัดเสฏฐาปัจจุบันอยู่ภายในโรงเรียนพุทธโศภน

³⁵ “พิบสารรายชื่อวัดในเวียงและนอกเวียงเชียงใหม่พ.ศ.2363” อ้างในอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, วัดร้างในเวียงเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2,(อ้างแล้ว), หน้า 121 – 123.

³⁶ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, รายชื่อวัดและนิายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า 5.

³⁷ “รายชื่อวัดวาอารามในนครพิงค์เชียงใหม่” อ้างในพระอธิการปวงคำ ปญญาวิโร(ปรวรรค), ตำนานเมืองพร้าววังหิน,(อ้างแล้ว), หน้า 37 – 40.

³⁸ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, วัดร้างในเวียงเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2,(อ้างแล้ว), หน้า 123 - 124.

³⁹ แผนที่เมืองนครเชียงใหม่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พ.ศ.2416 - 2440

ประกอบกับพระนามว่า “พระไชยเชษฐา” ทางฝ่ายล้านนาไม่เคยพบปรากฏพระนามนี้ แต่ทางฝ่ายล้านนาจะเรียกว่า “เจ้าพญาอุปโย” “พระราชอุปโย” “พระเปนเจ้าอุปโยวราช” “พระเปนเจ้าอุปโยวราชะ” “เจ้าพญาอุปโยวราช” “ท้าวอุปโย” “พระอุปโย”⁴⁰ “พระเจ้าอุปโยวราช”⁴¹ “พระอุปโย”⁴² “พญาอุปโย”⁴³ จากหลักฐานของเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย และเมืองน่านที่เรียกพระนามของพระไชยเชษฐาตรงกันว่า “อุปโย” ถ้าหากพระไชยเชษฐาสร้างวัดนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์ก็ควรจะเรียกชื่อวัดว่า “วัดอุปโย” มากกว่า “วัดเชษฐา” ตามพระนามที่เรียกสืบกันมาภายในล้านนา และคำว่า “เสกฐา”(เสกฐะ) ก็ยังปรากฏในพระนามของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่และสมเด็จพระสังฆราชเมืองนครเชียงใหม่อีกด้วย เช่น พระนามของพระเจ้ากาวิละ “สมเด็จพระเสกฐาปรมพิตรกระสัตราธิราชเจ้า”⁴⁴ หรือ “สมเด็จพระเสกฐาปรมพิตรภูมิทรักฐาธิบตีพระเจ้าเชียงใหม่”⁴⁵ หรือนามสมเด็จพระสังฆราชเมืองนครเชียงใหม่(ครูบาเจ้าวรปัญญามหาปา) “สมเด็จพระเสกฐาอัศวราชครู”⁴⁶ เป็นต้น

วัดเสกฐาเป็นวัดที่ได้รับการทำนุบำรุงและมีพระสงฆ์สามเณรจำพรรษามาจนในพ.ศ.2440 ดังมีบันทึกไว้ว่า

“วัดเสกฐา ตั้งอยู่ในแขวงค้ำทางเวียงเชียงใหม่ เจ้าอธิการชื่อว่าสีวิไช(ศรีวิไช) นิกายเชียงใหม่ ยังไม่ได้เป็นอุปัชฌาย รองอธิการชื่อทุแพง(ออกเสียง “คู่แปง”) จำนวนพระลูกวัดในพรรษานี้มี 2 องค์ พรรษาก่อนยังไม่มี เณร 4 คน ขึ้นแก้ววัดพันเท่า”⁴⁷

ส่วนระยะเวลาที่วัดเสกฐากลายเป็นวัดร้างอยู่ในช่วงหลังพ.ศ.2454 ถึงก่อนพ.ศ.2479 เพราะในปีพ.ศ.2454 จากบันทึกของพระครูศรีวิลาสชาธิราชยังเป็นวัดที่มีพระสงฆ์สามเณรจำพรรษาอยู่ และในปีพ.ศ.2479 โรงเรียนพุทธิโสภณได้ย้ายออกจากวัดเจ็ดยอดหลวงออกมาตั้งขึ้นใหม่บริเวณวัดเสกฐาที่เป็นวัดร้าง ซึ่งปัจจุบันยังปรากฏพระเจดีย์ทรงระฆังของวัดเสกฐาตั้งอยู่ด้านหน้าโรงเรียนพุทธิโสภณ ส่วนวิหารของวัดนั้นได้ทำการรื้อออกเมื่อครั้งสร้างโรงเรียนขึ้น ปัจจุบันจึงปรากฏเหลือเพียงภาพถ่ายของวิหารวัดเสกฐา

⁴⁰ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 90, 91 และ 95.

⁴¹ “ตำนานพื้นเมืองเชียงแสน” อ้างในสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล(ปริวรรต), พื้นเมืองเชียงแสน, (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2546), หน้า 106 และ 107.

⁴² “ตำนานพื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน” อ้างในสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล(ปริวรรต), พื้นเมืองเชียงแสน, (อ้างแล้ว), หน้า 158.

⁴³ สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล(ปริวรรต), พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2539), หน้า 71 และ 72.

⁴⁴ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 142.

⁴⁵ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 137 และ 138.

⁴⁶ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 143.

⁴⁷ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า 5.

(2) วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร

วัดเจดีย์หลวงสร้างขึ้นในรัชสมัยของพญาแสนเมืองมา กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1928 - 1944) โดยพระองค์ทรงเริ่มก่อสร้างพระเจดีย์หลวงขึ้นในพ.ศ.1934 วัดเจดีย์หลวงมีชื่อเรียกอื่นๆ ได้แก่ “อารามกุหลวง”(สมัยพญาสามฝั่งแกน)⁴⁸ “วัดมหาเจดีย์หลวง”(สมัยพระเมืองแก้ว)⁴⁹ “วัดโชติการาม”(พระเจ้ากาวิละ,เจ้าหลวงคำฝั้น)⁵⁰ “วัดโชติการามเจดีย์หลวง”(เจ้าหลวงธรรมลังกา)⁵¹ “วัดโชติการาม”⁵² “วัดโชติกะ”⁵³ “วัดสิริราชกุฎาราม”⁵⁴ และ “วัดกุฎาราม”⁵⁵ วัดเจดีย์หลวงเป็นวัดสำคัญสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคราชวงศ์มังราย เพราะตั้งอยู่ศูนย์กลางของเวียง(กำแพงล้อม)และเมืองเชียงใหม่ เป็นที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญต่างๆ ของบ้านเมือง จึงเป็นวัดหลวงที่กษัตริย์ล้านนาทุกพระองค์ทั้งในราชวงศ์มังรายและราชวงศ์เจ้าเจ็ดคนให้การอุปถัมภ์ตลอดมา อีกทั้งเป็นศูนย์กลางความเชื่อของเมืองเชียงใหม่ทั้งคฤหัสถ์และผู้อยู่ร่วมกัน คือนอกจากเป็นที่ตั้งศาสนสถานในทางพระพุทธศาสนา ยังเป็นที่ตั้งของเสาอินทขิล เสาหลักเมืองเชียงใหม่ และต้นไม้อย่างซึ่งเป็นไม้มหายเมืองหรือไม้อิงเมืองของเมืองเชียงใหม่

ในปัจจุบันพื้นที่ของวัดเจดีย์หลวงวรวิหารได้รวมวัดโบราณจำนวน 4 วัดเข้าไว้ด้วยกัน คือ (1) วัดเจดีย์หลวง(อยู่ตรงกลาง) (2) วัดหอธรรม (เดิมคือพื้นที่ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดเจดีย์หลวง) (3) วัดสบฝาง (วัดด้านฝาง, วัดป่าฝาง, เดิมคือพื้นที่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดเจดีย์หลวง) และ(4) วัดสบขมิ้น (วัดสุขขม้น, เดิมคือพื้นที่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัดเจดีย์หลวง)

โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือสิ่งสำคัญของวัดเจดีย์หลวง คือ

⁴⁸ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 59.

⁴⁹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 84.

⁵⁰ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 131 และ 161. และ “ตำนานวัดเจดีย์หลวง” อ้างใน สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อ้างแล้ว), หน้า 136.

⁵¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 158.

⁵² “ตำนานวัดเจดีย์หลวง” อ้างใน สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อ้างแล้ว), หน้า 143.

⁵³ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่, (เอกสารอัดสำเนา, 2524), หน้า 9.

⁵⁴ “ตำนานวัดเจดีย์หลวง” อ้างใน สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อ้างแล้ว), หน้า 147.

⁵⁵ “นิราศหริภุญไชย” อ้างใน สมโชติ อ๋องสกุล, เส้นทางโบราณเชียงใหม่ - ลำพูนในโคลงนิราศหริภุญไชย, (อ้างแล้ว), หน้า 13.

(1.1) พระเจดีย์หลวง ตั้งอยู่ด้านหลังพระวิหารหลวงก่อสร้างขึ้นเมื่อพ.ศ.1934 โดยพญาแสนเมืองมา กษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังราย พระเจดีย์หลวงมีชื่อเรียกหลายชื่อได้แก่ “กู๋หลวง” “กู๋หลวงกลางเวียง” “เจดีย์หลวง” “มหาเจดีย์หลวง”⁵⁶ และ “กุฎิหลวง”⁵⁷ พญาแสนเมืองมาทรงสร้างได้ 10 ถึงชายคาพระธาตุก็เสด็จสวรรคตในพ.ศ.1944 พระนางติโลกจุฑามหาเทวี พระมเหสีของพญาแสนเมืองมาทรงสร้างพระเจดีย์หลวงต่อตรงส่วนจนแล้วเสร็จ และในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา พระราชนัดดา(หลาน)พญาแสนเมืองมา ทรงโปรดให้หมื่นคำพริ้งโคตบุรณะพระเจดีย์หลวงในช่วงพ.ศ.2022 – 2024 และทรงได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากวัดพระแก้วดอนเต้า เมืองลำปาง มาประดิษฐานในพระวิหารหลวง วัดเจดีย์หลวงเมื่อพ.ศ.2011 และปีต่อมาก็ทรงได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้บนชุ่มจะนำด้านทิศตะวันออกของพระเจดีย์หลวง ช่วงนี้พระเจดีย์หลวงมีความสูง 40 วา(80 เมตร) ฐานกว้างด้านละ 28 วา(56 เมตร) และในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.2038 - 2068) พระราชปนัดดา(เหลน)พระเจ้าติโลกราช ทรงบูรณะพระเจดีย์หลวงอีกครั้งในพ.ศ.2055 โดยทำการขยายและเสริมฐานของพระเจดีย์หลวง จนกระทั่งในรัชสมัยของพระนางจिरประภามหาเทวี กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.2088 – 2089) เกิดพายุฝนและแผ่นดินไหวครั้งใหญ่จึงทำให้ส่วนยอดของพระเจดีย์หลวงพังทลายลงมาดังปรากฏในปัจจุบัน

รูปทรงของพระเจดีย์หลวงในปัจจุบันเป็นเจดีย์ทรงปราสาท ภายในองค์พระเจดีย์หลวงมีช่องอุโมงค์ มีทางเข้าตรงบันไดด้านทิศเหนือ บริเวณรายล้อมฐานของพระเจดีย์หลวงมีรูปพญาช้างสำคัญประจำทั้ง 8 ทิศ ถือเป็นอาร์กข์ของเมืองเชียงใหม่ที่ได้รับการบวงสรวงพลีกรรมประจำปีมาตั้งแต่ยุคราชวงศ์มังราย โดยมีขุนนางในตำแหน่ง “ทิพย์สวนแร่ฝ่ายขวา” เป็นเจ้าพิธีในการพลีกรรมเพื่อให้เกิดฤทธิอำนาจกับเมืองนครเชียงใหม่จำนวน 8 เชือก มีนามดังนี้ คือ (1) ทิศเหนือ ชื่อ ช่มพลแสน (2) ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ชื่อ เมฆบังวัน (3) ทิศตะวันออก ชื่อ ไฟแสนเตา(ไฟแสนเท่า) (4) ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ชื่อ แสนเชื่อนค่าน(ออกเสียงว่า “แสนเชื่อนก้าน”)(แสนเชื่อนก้าน) (5) ทิศใต้ ชื่อ หน้าไม้แสนเกียง (6) ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ชื่อ ก้องแสนแหล้ง (7) ทิศตะวันตก ชื่อ หอกแสนก้น (8) ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ชื่อ ดาบแสนคำ(คำม)⁵⁸ พระเจดีย์หลวงได้รับการบูรณะครั้งล่าสุดแล้วเสร็จเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ.2535 ปัจจุบันพระเจดีย์หลวงมีฐานกว้างด้านละ 60 เมตร พระเจดีย์หลวงได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ.2503 และมีประเพณีไหว้พระเจดีย์หลวงประจำปี ซึ่งโบราณจัดขึ้นในระหว่างขึ้น 8 - 15 ค่ำ เดือน 4 เหนือ แต่ปัจจุบันลดลงเหลือในระหว่างวันขึ้น 13 - 15 ค่ำ เดือน 4 เหนือ(ประมาณช่วงเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์)

⁵⁶ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 54, 55, 59 และ 82.

⁵⁷ “ตำนานวัดเจดีย์หลวง” อ้างในสงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อ้างแล้ว), หน้า 152.

⁵⁸ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม, (อ้างแล้ว), หน้า 32. และภูเดช แสนสา(บรรณาธิการ), ตำนานเชียงใหม่จารโดยพระไชยวุฒิ ฉบับวัดอัมพาราม บ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่, (เอกสารอัดสำเนา, 2546).

พระเจดีย์หลวงในอดีต

(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

(1.2) เสาอินทขิล เสาอินทขิล คือ เสาหลักเมืองเชียงใหม่ ประดิษฐานอยู่ภายในมณฑปตั้งอยู่ มุมกำแพงด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ด้านหน้าวัดเจดีย์หลวง เชื่อกันว่าแต่เดิมประดิษฐานอยู่วัดอินทขิล (บริเวณด้านทิศใต้ของพระราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ในปัจจุบัน) แล้วมีการย้ายมาตั้งขึ้นภายในวัดเจดีย์ หลวงโดยพระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนพระองค์แรก แต่ถ้าหากยึดตาม หลักฐานที่ปรากฏในโครงการสิทธิมนุษยชนที่สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นประมาณพ.ศ.2060 ที่ระบุว่า

“กุฎารามรอดค้ำ	หลวงเหลียว
ถวายนระพุ่มทางเทียว	หว่านไหว่
มหาอวาสสร้อย	ศรีสถาน
ชินรูปองค์อุฬาร	เลิศล้ำ
อมรคค้ำควรปาน	บุรีนึ่ง นุชเอ่
ถวายนระนมน้อมหน้า	เพื่อน้องนาริรมย์
อัสการสแรกสร้าง	สูงประมาณ
เทียมแทกตนทรมาน	เมื่อเนิ่น
เหมือนพระโพธิ์ไถยญาณ	ยังโลก นีนอ

ยลคำเนินพริ้วเทิน	เทื่อนั้นมัสการ
สององค์อมเรศเอี่ยม	อุตรา
ยักยกราชถือขัศคา	ฝ่ายใต้
เรียนวานว่าหาหา	เทวราช รักเอ่
เสียดำพรองเกียไกล่	ค่อยคำชูชาย” ⁵⁹

โศภนนิราศหรืออุโฆษได้กล่าวถึงวัดเจดีย์หลวง(กุฎาราม) ได้นมัสการพระแก้วมรกต(อมรคต)ที่ได้ประดิษฐานอยู่วัดเจดีย์หลวงในช่วงพ.ศ.2011 – 2091 ได้กล่าวถึงพระอัฐารส(อัสคารส)พระประธานภายในพระวิหารหลวง และได้กล่าวถึงรูปพญากุมภภัณฑ์ 2 คนด้านเหนือและด้านใต้ที่เฝ้าหออินทขิล ดังนั้นหากยึดตามหลักฐานชิ้นนี้ เสาอินทขิลได้ย้ายมาประดิษฐานที่วัดเจดีย์หลวงก่อนประมาณพ.ศ.2060 ในสมัยพระเมืองแก้ว แล้วได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในสมัยพระเจ้ากาวิละเมื่อพ.ศ. 2343 ต่อมามณฑปเสาอินทขิลได้รับการบูรณะอีกครั้งในสมัยเจ้าหลวงธรรมลังกาเมื่อพ.ศ.2360 และมีการบูรณะสืบมาดังปรากฏในปัจจุบัน⁶⁰ เสาอินทขิลจะมีประเพณีบูชา 7 วัน 7 ค่ำของทุกปีในช่วงวันแรม 12 ค่ำ เดือน 8 เหนือ - ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 เหนือ (ช่วงประมาณเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน) ที่เรียกว่า “เดือนแปดเข้า เดือนเก้าออก” ในอดีตประเพณีบูชาเสาอินทขิล ถือเป็นพระราชประเพณีหลวงที่กษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนครต้องเป็นองค์ประธานในการจัดพิธีกรรมประจำปี เพื่อความอุดมสมบูรณ์และอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านเมือง

⁵⁹ สมโชติ อ๋องสกุล, เส้นทางโบราณเชียงใหม่ - ลำพูนในโคลงนิราศหรืออุโฆษ,(อ้างแล้ว), หน้า 13 - 14.

⁶⁰ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 131.

เสาดินทิลที่สร้างเป็นมณฑปพระพุทธรูปครอบในภายหลัง(ภาพซ้าย)
พญากุมภัณฑ์ผู้เฝ้ารักษาเสาดินทิล(ภาพขวา)

(1.3) ต้นไม้ยางหลวง

ต้นไม้ยางขนาดใหญ่ที่อยู่ด้านทิศติดกับหอนมณฑปเสาดินทิล ปรากฏในตำนานเรียกชื่อว่า “ไม้ยางหลวง” หรือ “ไม้ยางหมอนม้า” ปัจจุบันมีความสูงประมาณ 30 เมตร เส้นรอบวง 4 เมตร⁶¹ เป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ของเมืองเชียงใหม่ที่ต้องบูชาพร้อมกับเสาดินทิลและเมื่อมีการสืบชะตาเมือง ถือเป็นไม้อาเมืองหรือไม้มหายเมืองของเมืองเชียงใหม่ ไม้ยางต้นนี้เคยถูกฟ้าผ่ามาครั้งหนึ่งเมื่อพ.ศ.2376 ดังปรากฏในตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง กล่าวว่า

“...ศักราช 1195 เดือน 12 ออก 14 ค่ำ วัน 5 ยามกองแสง ฝนก็ตกฟ้าร่วนร้อง
ก้องดังมากนัก ฟ้าก็ผ่าลง 4 ที คือว่าฟ้าไม้ยางหมอนม้า วัดเจดีย์หลวง ผ่าลงวารถ่วน 2
แฉ... ”⁶²

การพลีกรรมบูชาไม้ยางที่กระทำทุกปีมีการกำหนดเครื่องพลีกรรมไว้ดังนี้

⁶¹ รงรอง คุริยพันธุ์ และคณะ, ต้นไม้ใหญ่เมืองเชียงใหม่.(เชียงใหม่ : สันติภาพแพ็คพริ้นท์, ม.ป.ป.),หน้า 109.

⁶² สถาบันวิจัยสังคม, ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง,(อ้างแล้ว), หน้า 15.

“...ปู่ชาไม้ยาง ตราหมอนม้าหื้อแต่งแกงส้ม 4 แกงหวาน 4 ซ่อขาว 4 เข้า(ข้าว) 4 เทียน 4 เล่ม ภาชนะ 4 เชื่อง กล้วย 8 หวี อ้อยเล่ม 1 หม้อใหม่ลูก 1 เข้าตอกดอกไม้เสี้ยงนี้ แล...”⁶³

จากการที่ตำนานเรียกต้นไม้ยางต้นนี้ว่า “ไม้ยางหมอนม้า” และมี “หมอนม้า” เป็นเจ้าพิธีในการพิธีกรรม ผู้เขียนสันนิษฐานว่ากลุ่มหมอนม้าที่ทำพิธีพิธีกรรมต้นไม้ยางในอดีตก็คือ “ชาวลัวะ” ซึ่งเป็นคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ และเป็นต้นแบบแนวคิดในการสร้างเสาอินทขิลให้กับเมืองเชียงใหม่ ขณะที่ในสิบสองปันนาก็ยังปรากฏมี “ข้าสี่แสนหมอนม้า”(ทมมิละ) ซึ่งเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมที่อาศัยก่อนชาวไทลื้อเข้ามาตั้งถิ่นฐานเช่นกัน

ต้นไม้ยางหลวงข้างหอมนทปเสาอินทขิล

(1.4) พระอุโบสถหลังเก่า พระอุโบสถหลังเก่าตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระเจดีย์หลวง ก่ออิฐฉาบปูน หลังคาเป็นเครื่องไม้ทำเป็นชั้นลด 2 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบ หน้าบันแกะสลักลวดลายดอกกอนครือ(พันธุ์พุทธรักษา)แบบล้านนา หันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออก อุโบสถหลังนี้ในอดีตเป็นที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ในหมวดอุโบสถวัดเจดีย์หลวง ปัจจุบันไม่ได้ใช้ประกอบการทำศาสนกิจ เนื่องจากพระวิหารหลวงของวัดได้รับการผูกพัทธสีมาเป็นพระอุโบสถแทน

⁶³ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม,(อั้งแล้ว),หน้า 44.

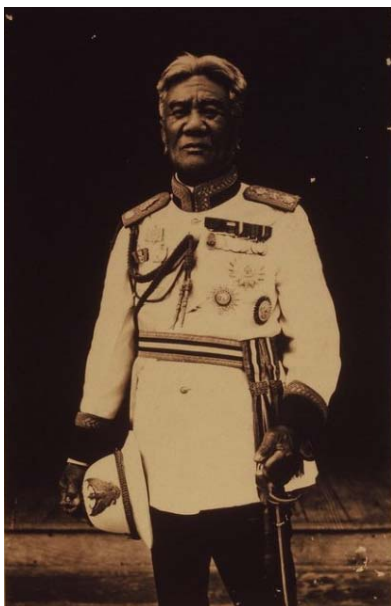
(1.5) พระเจดีย์ นอกจากพระเจดีย์หลวง ภายในวัดยังมีพระเจดีย์อีก 2 องค์ มีรูปทรงแบบเจดีย์ทรงระฆัง ตั้งอยู่ทางด้านซ้ายและขวาเชิงทางด้านหน้าของพระวิหารหลวง มีการหุ้มทองจังโก ตั้งแต่องค์ระฆังไปจนถึงปลียอด บนยอดพระเจดีย์มีฉัตร 7 ชั้น

(1.6) น้ำบ่อเปิง “น้ำบ่อเปิง” เป็นบ่อน้ำโบราณขนาดใหญ่ของวัดเจดีย์หลวง ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ห่างจากพระเจดีย์หลวงประมาณ 50 เมตร ก่อผนังบ่อน้ำด้วยอิฐที่มีขนาดใกล้เคียงกับอิฐที่ใช้ก่อพระเจดีย์หลวง สันนิษฐานว่าอาจเป็นบ่อน้ำที่สร้างขึ้นมาพร้อมกับวัดเจดีย์หลวง เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคของพระภิกษุสามเณรภายในวัด บ่อน้ำมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 4.70 เมตร ปัจจุบันมีการสร้างศาลาคลุมบ่อน้ำไว้

(1.7) กุฏิเจ้าแก้วนารัฐ กุฏิเจ้าแก้วนารัฐตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของพระวิหารหลวงวัดเจดีย์หลวง หันหน้ากุฏิไปทางด้านเหนือ สร้างถวายโดยเจ้าหลวงแก้วนารัฐ(เจ้าอินทแก้ว ณ เชียงใหม่) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย(พ.ศ.2454 – 2482) เมื่อพ.ศ.2471 จึงตั้งชื่อกุฏิหลังนี้ว่า “กุฏิเจ้าแก้วนารัฐ” ตามพระนามของผู้สร้างถวายวัด ต่อมาในพ.ศ.2511 มีการสร้างต่อเติมอีก 2 มุข มุขด้านทิศตะวันออกคือกุฏิเดิมที่สร้างสมัยเจ้าหลวงแก้วนารัฐชื่อ “มุขแก้วนารัฐ” มุขที่ต่อเติมตรงกลางชื่อ “มุขจามรี” ตามพระนามแม่เจ้าจามรี ณ เชียงใหม่ พระชายาในเจ้าหลวงแก้วนารัฐ และมุขตะวันตกชื่อ “มุขราชบุตร (วงศ์ตะวัน)” ตามพระนามเจ้าราชบุตร(เจ้าน้อยวงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) ราชบุตรของเจ้าหลวงแก้วนารัฐกับแม่เจ้าจามรี ณ เชียงใหม่ และปลายปีพ.ศ.2537 – 2538 คุณหญิงเจ้าระวีพันธุ์ สุจริตกุล(ณ เชียงใหม่) ธิดาของเจ้าราชบุตร(เจ้าน้อยวงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) ร่วมกับญาติวงศ์เจ้านายฝ่ายเหนือทำการบูรณะทั้งหมด

กุฏิเจ้าแก้วนารัฐ

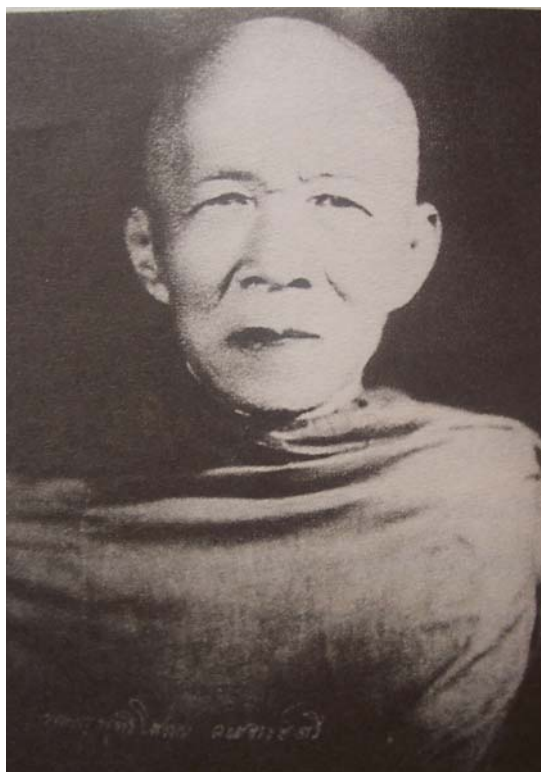

เจ้าหลวงแก้วนวรรฐ(เจ้าอินทแก้ว ณ เชียงใหม่)(ภาพซ้าย)

เจ้าราชบุตร(เจ้าน้อยวงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่)(ภาพขวา)

ในส่วนของปูชนียบุคคลที่ถือว่าเป็นสมบัติชุมชนของชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณ คือ

(1.1) พระครูพุทธิโสภณ วัดหอธรรม(ปัจจุบันถูกรวมพื้นที่อยู่ในวัดเจดีย์หลวง) นามเดิมคือ บุญปิ่น ภายหลังได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทธิโสภณ(บุญปิ่น) เจ้าอาวาสวัดหอธรรม ซึ่งช่วงพ.ศ. 2468 วัดเจดีย์หลวงไม่มีพระสงฆ์สามเณรจำพรรษา เจ้าหลวงแก้วนวรรฐ(เจ้าอินทแก้ว ณ เชียงใหม่) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 9 (พ.ศ.2454 – 2482) และพระอภัยสารทระ(ก้อนแก้ว อินทจุกโก) (ตำแหน่งเดิมคือ “พระครูคัมภีรธรรม”) วัดเชตวัน เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่รูปที่ 3 (แต่งตั้งเมื่อพ.ศ. 2467) ได้มอบหมายให้พระครูพุทธิโสภณ เจ้าอาวาสวัดหอธรรมดูแลวัดเจดีย์หลวงอีกด้วย

พระครูพุทธิโสภณ(บุญปิ่น)

(ที่มา : หนังสือสังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม 12)

(1.2) พระมหาหมื่น วุฑฒินาโณ วัดหอธรรม พระมหาหมื่นเกิดเมื่อวันพุธ ที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2412 ที่บ้านเชียงยืน เมืองนครเชียงใหม่ บิดาชื่อพ่อหนานไชยวงศ์ วุฑฒินาโณ มารดาชื่อแม่บัวคำ วุฑฒินาโณ มารดาของท่านได้ถึงแก่กรรมตั้งแต่ท่านวัยเยาว์ ประมาณพ.ศ.2419 – 2420 บิดาของท่านจึงพาไปอยู่กับพญามะโนและแม่คำอี่ ที่บ้านประดู่เจ้าชาย เมืองเชียงราย ซึ่งแม่คำอี่มีศักดิ์เป็นพี่สาวของพ่อหนานไชยวงศ์บิดาของท่าน ภายหลังบิดาท่านกลับมาอยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ตามเดิม แต่ท่านขออยู่กับพญามะโนและแม่คำอี่ที่เมืองเชียงราย จนกระทั่งพ.ศ.2424 อายุได้ 12 ปีพญามะโนกับแม่คำอี่จึงได้ให้ท่านบรรพชาเป็นสามเณรศึกษาเล่าเรียนที่วัดแห่งหนึ่งในเมืองเชียงราย จนกระทั่งพ.ศ.2434 อายุได้ 22 ปีจึงทำการอุปสมบทที่เมืองเชียงราย หลังจากอุปสมบทแล้วก็ได้กลับมาจำพรรษาอยู่ที่วัดเชียงยืน เมืองนครเชียงใหม่เรียนวิชาโหราศาสตร์กับครูบาแก่น วัดเชียงยืน

หลังจากเรียนกับครูบาแก่นได้สำเร็จก็กลับมาจำพรรษาอยู่วัดศรีเกิด เมืองเชียงรายอีกครั้ง และได้เดินทางไปมาอยู่สมระหว่างเมืองนครเชียงใหม่กับเมืองเชียงราย จนถึงพ.ศ.2446 เมื่ออายุได้ 34 ปีได้เดินทางไปเรียนธรรมที่วัดบวรนิเวศ กรุงเทพมหานครเป็นเวลา 3 ปี สามารถสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคจึงกลับมาจำพรรษาที่วัดหอธรรม เมืองนครเชียงใหม่เมื่อพ.ศ.2450 หลังจากนั้นได้ใช้เวลาทุ่มเทให้กับการศึกษาอ่านจารึก คัมภีร์ใบลาน พustaka ศึกษาโบราณวัตถุ ตำราจวัดร้าง จารึกต่างๆ เช่น ใน

จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และเชียงราย และทำการคัดลอกบันทึกไว้ จนเป็นผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์และโบราณคดี เป็นที่ยอมรับของชุมชนราชการที่ได้เชิญท่านเป็นกรรมการที่ปรึกษาแผนกบาลีและอักษรธรรมล้านนาเมื่อครั้งจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานที่บ้านลำพูน และหอสมุดสำหรับมณฑลพายัพเมื่อ พ.ศ.2470 พระมหาราหมั่นถึงแก่กรรมภาพเมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2499 อายุได้ 87 ปี⁶⁴

(3) วัดพันเตา

วัดพันเตา หรือ วัดพันเต้า(ออกเสียง “วัดปันเต้า”) ตั้งอยู่ติดกับกำแพงวัดเจดีย์หลวงวรวิหารด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตามประวัติของวัดเชื่อว่าสร้างขึ้นประมาณพ.ศ.2040 หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 จนกระทั่งในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนได้ปรากฏหลักฐานว่าวัดพันเตาเคยเป็นที่จำพรรษาของครูบามหาเถระชั้นผู้ใหญ่ ดังในพ.ศ.2349 พระเจ้ากาวิละทรงสถาปนาสาวุธเจ้าปัญญาวชิระมหาราชา วัดสวนดอกขึ้นเป็น “สมเด็จพระสุทนต์อัครราชครู” สมเด็จพระสังฆราชของเมืองนครเชียงใหม่(พ.ศ.2349 – 2374) สาวุธเจ้านันทา วัดศรีเกิดขึ้นเป็น “สมเด็จพระสังฆราชา” และสาวุธเจ้าคัมภีระ วัดพันเต้า ขึ้นเป็น “สวามีสังฆราชา” ได้ประกอบพิธีอุสสากิเชกครุบาเจ้าทั้ง 3 รูปที่วัดพระสิงห์⁶⁵ แต่ในปีเดียวกันนี้ใน “...เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ วัน ๕ พระมหาสวามีเจ้าวัดพันเต้าอนิจจะ...”⁶⁶

วัดพันเตานอกจากเคยเป็นที่จำพรรษาของพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ของเมืองนครเชียงใหม่ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่หลายพระองค์ก็ทรงให้การอุปถัมภ์อยู่เสมอ เช่น พ.ศ.2361 เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ทำบุญฉลองสิ่งก่อสร้างที่วัดพันเตา วัดอุโมงค์ วัดดวงดี วัดสะเปา(ลำปำ) พร้อมกันทั้ง 4 วัดมีการถวายอัฐบริขาร อาสนา ปราสาทหอผ้า มีจุดบั้งไฟและดอกไม้ไฟต่าง ๆ⁶⁷ หรือพ.ศ.2418 พระเจ้าอินทวิชยานนท์(เจ้าอินทนนท์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ.2414 – 2440) ทรงโปรดให้นำทองคำของพระเจ้ามโหตรประเทศ(เจ้าหนานมหาวงศ์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 5 (พ.ศ.2390 – 2397) สร้างวิหารวัดพันเตา และทำได้การฉลองวิหารหลวงของวัดพันเตาหลังนี้ในพ.ศ.2429 พร้อมกับฉลองวิหารหลวงของวัดเจดีย์หลวง วันสบขมิ้น และวัดหอธรรม⁶⁸ ส่วนขุนนางชั้นผู้ใหญ่ดังเช่นเจ้าพญาหลวงสามล้าน(หนานขัติยะ) อรรคมหาเสนาบดี เมืองนครเชียงใหม่ ก็เคยมาทำบุญวัดนี้เช่นกัน⁶⁹

⁶⁴ สงวน โชติสุขรัตน์, คนดีเมืองเหนือ, (กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะ, 2515), หน้า 423 – 438.

⁶⁵ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อังกแล้ว), หน้า 145.

⁶⁶ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อังกแล้ว), หน้า 143 - 144.

⁶⁷ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อังกแล้ว), หน้า 158.

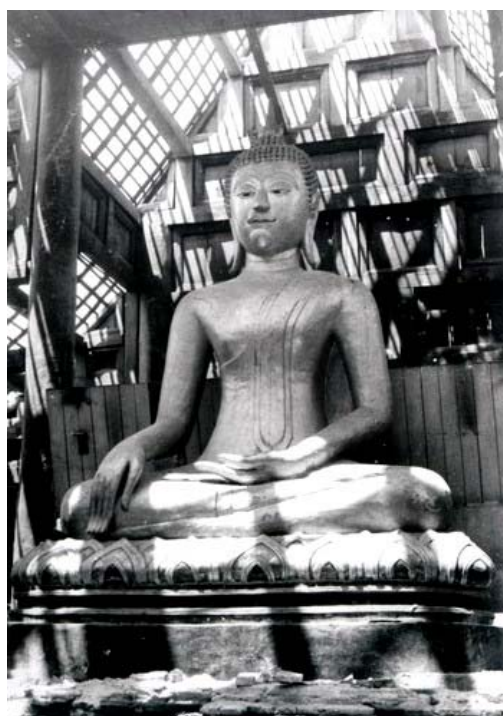
⁶⁸ “จดหมายเหตุเมืองเชียงใหม่” อ้างใน สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย, (อังกแล้ว), หน้า 623 และ 625 - 627.

⁶⁹ พระครูชินวงศาจารย์, วัดปราสาทและบันทึกพระยาหลวงสามล้าน, (อังกแล้ว), หน้า 23.

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าว่าเชื่อมโยงวัดพันเตาเข้ากับวัดเจดีย์หลวงว่า บริเวณวัดพันเตาเป็นที่ตั้งเตาหลอมทองสำริดเพื่อหล่อพระอัฐารส สูง 18 ศอก(9 เมตร) พระประธานในวิหารหลวงวัดเจดีย์หลวง

วิหารวัดพันเตาที่ดีคือทองคำของพระเจ้ามโหตรประเทศ
(ที่มา : หนังสือประวัติศาสตร์ล้านนา ถ่ายพ.ศ.2525)

พระประธานภายในวิหารวัดพันเตาช่วงที่บูรณะหลังคาวิหาร

(4) วัดช่างแต้ม

วัดช่างแต้มตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของวัดเจติยหลวงวรวิหาร เดิมชื่อว่า “วัดช่างต้องแต้ม” เชื่อว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1984 - 2030) ซึ่งหลักฐานจากโครงนิราศหริภุญไชยที่สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นเมื่อพ.ศ.2060 ได้กล่าวถึงวัดช่างแต้มไว้ว่า “...เสนาบาทอกข้าซ้ายช่างแต้มถึงถวิล...”⁷⁰ ดังนั้นจึงเป็นหลักฐานที่แสดงถึงวัดช่างแต้มต้องสร้างขึ้นก่อนพ.ศ.2060 ภายใน

วิหารมีพระเจ้าฝนแสนห่า ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสำริดเป็นพระธาน⁷¹

พระเจ้าฝนแสนห่า เดิมประดิษฐานอยู่วัดเจติยหลวง ภายหลังได้ประดิษฐานวัดช่างแต้ม แต่ทุกปีในวันแรม 12 ค่ำ เดือน 8 เหนือ ซึ่งเป็นวันแรกของประเพณีบูชาเสาอินทขิลจะอัญเชิญพระเจ้าฝนแสนห่าแห่ไปรอบเมืองเชียงใหม่ พร้อมกับในวันนี้จะมีการตักลงไข่มยมคลระบ่า(ทำนอง)ฝนแสนห่าที่วัดเจติยหลวง และอัญเชิญประดิษฐานที่วัดเจติยหลวงตลอด 7 วัน 7 คืนเพื่อให้ชาวเมืองได้สดรน้ำ ด้วยมีความเชื่อว่าจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อเสร็จงานประเพณีบูชาเสาอินทขิลจึงอัญเชิญกลับไปประดิษฐานที่วัดช่างแต้ม

พระเจ้าฝนแสนห่าในช่วงบูชาเสาอินทขิล

(5) โรงเรียนพุทธิโสภณ

ชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธิโสภณมีการตั้งโรงเรียนแบบตะวันตก แทนการบวชเรียนภายในวัดแบบโบราณหลังจากมีพระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ.2464 พระราชบัญญัติฉบับนี้ต้องการให้เด็กทุกคนทั้งชายและหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 7 - 14 ปีได้เล่าเรียนในระดับประถมศึกษา ซึ่งแรกเริ่มนั้นมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นโดยเจ้าราชวงศ์(เจ้าน้อยชมชื่น ณ เชียงใหม่)⁷² ขึ้นภายในบริเวณวัดหอธรรม(อยู่ติดกับวัดเจติย

⁷⁰ สมโชติ อ๋องสกุล, เส้นทางโบราณเชียงใหม่ - ลำพูนในโคลงนิราศหริภุญไชย,(อ้างแล้ว), หน้า 15.

⁷¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม ๒,(เชียงใหม่ : ศ.ทรัพย์การพิมพ์, 2535), หน้า 68 – 69.

⁷² เจ้าราชวงศ์(เจ้าน้อยชมชื่น ณ เชียงใหม่) เป็นบุตรของเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์) เป็นหลานของเจ้าอุปราช(เจ้าพิมพิสาร) และเป็นหลานของเจ้าหลวงคำฝั้น เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 4 (พ.ศ.2366 – 2368) เจ้าบุรีรัตน์ตั้งคุ่มอยู่ทางด้านทิศเหนือของวัดพันเตาและ

หลวงวรวิหารทางด้านทิศเหนือของ ปัจจุบันได้รวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร) และตั้งชื่อว่า “โรงเรียนวัดหอธรรม” มีการสร้างอาคารเรียนใกล้กับวิหารของวัดหอธรรม(บริเวณที่ประดิษฐานพระสังกัจจายน์ในปัจจุบัน) ต่อมาเจ้าอนุบาล ณ เชียงใหม่ ได้เป็นศรัทธาบูรณะวิหารวัดหอธรรมได้เห็นว่าอาคารเรียนอยู่ใกล้กับวิหารเกินไปและทำให้บริเวณลานวัดคับแคบ จึงได้ย้ายโรงเรียนออกมาตั้งภายนอกวัดหอธรรมทางด้านทิศตะวันตกซึ่งเป็นที่ดินสงฆ์ ได้เปลี่ยนชื่อของโรงเรียนเป็น “โรงเรียนประชาบาลตำบลพระสิงห์”

โรงเรียนพุทธิโสภณ

ภายหลังในพ.ศ.2468 พระครูพุทธิโสภณ(บุญปิ่น) เจ้าอาวาสวัดหอธรรม ได้บอกบุญเพื่อจัดสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่อีกครั้งภายในวัดเจดีย์หลวง ได้สร้างอาคารเรียนตั้งอยู่บริเวณหน้าศาลาศิลาของวัดเจดีย์หลวงในปัจจุบัน (ช่วงเวลานี้วัดเจดีย์หลวงร้างไม่มีพระสงฆ์สามเณรจำพรรษาจึงอยู่ในการดูแลของพระครูพุทธิโสภณ) เมื่อสร้างเสร็จพระครูพุทธิโสภณได้เป็นผู้ขอประทานโรงเรียนจากกรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธฯ พระองค์ทรงประทานนามโรงเรียนตามนามสมณศักดิ์ของพระครูพุทธิโสภณผู้ก่อตั้งโรงเรียนเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ.2468 ว่า “โรงเรียนพุทธิโสภณ” ต่อมาพระครูพุทธิโสภณได้ให้ย้ายมาตั้งอาคารเรียนที่ด้านทิศเหนือของพระวิหารติดกับกำแพงวัดด้านทิศเหนือ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งอาคารอเนกประสงค์) เป็นอาคารชั้นเดียวแบบห้องโถงใหญ่ผ่าไปร้อมล้อมด้วย

วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร เจ้าราชวงศ์(เจ้าน้อยชมชื่น ณ เชียงใหม่) สมรสกับเจ้ากรรมกา พระธิดาของเจ้าหญิงอุบลวรรณา ราชธิดาพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์(เจ้าหนานสุริยวงศ์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 6

ลูกกรง มีการเรียนการสอน 4 ชั้นคือ ชั้นเตรียม, ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 2 และ 3 ทุกระดับชั้นเรียน รวมกันอยู่ภายในห้องโถงใหญ่ทั้งหมด เปิดทำการเรียนการสอนเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2468 และในพ.ศ.2479 ทางราชการเห็นว่าโรงเรียนมีจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้นพื้นที่คับแคบ จึงได้ไต่ย้ายโรงเรียนพุทธโสภณออกมาตั้งบริเวณวัดเสฐฐา(วัดเชษฐา) ซึ่งเป็นวัดร้างอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ และอยู่ฝั่งตรงข้ามถนนกับวัดเจติยหลวง ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนพุทธโสภณสืบมาจนถึงปัจจุบัน⁷³

วันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ.2480 โอนโรงเรียนพุทธโสภณจากสังกัดกองศึกษาเทศบาลไปสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่เปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนเทศบาล 3 (พุทธโสภณ)

พ.ศ. 2496 สร้างอาคารเรียนขึ้นใหม่แทนหลังเดิมที่ชำรุดทรุดโทรม งบประมาณการก่อสร้าง 600,000 บาท และได้รับเงินบริจาคสมทบจากคุณนายกี ลิมตระกูล จำนวน 200,000 บาท สร้างเป็นอาคารชั้นเดียวครึ่งปูนครึ่งไม้ ตั้งชื่อว่า “อาคารกี ลิมตระกูล”

วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2500 กรมสามัญศึกษาคัดเลือกเป็นโรงเรียนในโครงการปรับปรุงสามัญส่วนภูมิภาค(ป.ส.ภ.)สังกัดกรมสามัญศึกษา

ปีการศึกษา 2502 ได้เปิดสอนชั้นพิเศษขึ้น ๑ ชั้นสำหรับเด็กเรียนช้า และงดทำการเรียนการสอนในระดับชั้นเด็กเล็ก เหลือเฉพาะระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 4

ปีการศึกษา 2505 โอนสังกัดกองการศึกษาเทศบาลในเขตเทศบาล ที่กรมสามัญศึกษาขอสงวนไว้เพื่อปรับปรุงทางด้านวิชาการ

ปีการศึกษา 2512 โอนสังกัดกรมสามัญศึกษา ได้รับสนับสนุนงบประมาณจากกรมสามัญ จำนวน 35,000 บาท ก่อสร้างอาคารเรียนชั่วคราว สร้างด้วยไม้ชั้นเดียว จำนวน ๒ หลัง และได้รับอนุมัติเปิดทำการเรียนการสอนขยายถึงระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย(ป.4 – ป.6)

ปีการศึกษา 2513 ได้รับอนุมัติจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา ให้จัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่พุทธโสภณ เปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาตอนต้นถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย(ป.1 – ม.6) ซึ่งได้เปิดทำการเรียนการสอนมาจนถึงปัจจุบัน

ปีการศึกษา 2514 ได้รับงบประมาณจากกรมสามัญศึกษา จำนวน 100,000 บาท จัดซื้อที่ดินขยายบริเวณโรงเรียนเพิ่มอีก 1 งาน 38 ตารางวา รวมเนื้อที่ของโรงเรียนทั้งหมดในปัจจุบันคือ 4 ไร่ 4 ตารางวา

ปีการศึกษา 2519 ได้รับงบประมาณจากกรมสามัญศึกษา จำนวน 2,700,000 บาท ก่อสร้างอาคารเรียน 3 ชั้น แบบ 511 จำนวน 1 หลัง ตั้งชื่ออาคารนี้ว่า “อาคารเชษฐา”

ปีการศึกษา 2523 โอนสังกัดกรมสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สพช.) กระทรวงศึกษาธิการ

⁷³ อนุ เนินหาด, ย่านถนนพระปกเกล้า(สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๑๒),(เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์,2552),หน้า 145 – 147.

ปีการศึกษา 2524 ได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนดีเด่นของเขตการศึกษา 8 ที่ได้รับรางวัลพระราชทานระดับประถมศึกษา

ปีการศึกษา 2527 ได้รับงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สปช.) จำนวน 3,800,000 บาทเศษ ให้ก่อสร้างอาคาร 4 ชั้น แบบรัตนโกสินทร์สมโภชจำนวน 1 หลัง โดยได้รื้อถอนอาคารที่ ล้อมตระกูลออกบางส่วน ทำพิธีเปิดอาคารเรียนในฉลองครบรอบ 60 ปี การก่อตั้งโรงเรียนพุทธิโสภณในวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. 2528 ได้ตั้งชื่ออาคารหลังนี้ว่า “อาคารหกลสิบปี”

ปีการศึกษา 2537 ได้รับงบประมาณแผ่นดินก่อสร้างอาคารเรียนตามแบบ สปช.2/38 เงินงบประมาณ 3,240,000 บาท โดยก่อสร้าง 1 ใน 3 ของอาคารที่ ล้อมตระกูล ตั้งชื่อว่า “อาคารเจ็ดสิบปี กิ ล้อมตระกูลอนุสรณ์”

ปีการศึกษา 2541 ได้รับงบประมาณสร้างห้องนํ้านักเรียนแบบพิเศษ จำนวน 3 ชั้น 15 ห้อง เงินงบประมาณ 796,801.50 บาท เริ่มใช้เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2542

ปีการศึกษา 2546 โอนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ปรัชญาของโรงเรียน

“พุทธิโสภณ (อ่านว่า “พุท ธิ โส ภะ นะ”) ปัญญาเป็นเครื่องรอบรู้เจริญด้วยธรรมะ”

คำขวัญของโรงเรียน

“รักสะอาด มารยาดี มีความรู้”

วิสัยทัศน์ของโรงเรียน

“โรงเรียนพุทธิโสภณ พัฒนานักเรียนให้มีความรู้คู่คุณธรรม ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งสู่มาตรฐานการศึกษาชาติ”⁷⁴

⁷⁴ โรงเรียนพุทธิโสภณ, แผนเอกสารประวัติโรงเรียนพุทธิโสภณ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.

ตอนที่ 3 การสร้างและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณ

ชุมชนบริเวณโรงเรียนพุทธโสภณเริ่มมีการสร้างและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนอย่างชัดเจนมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา โดยเฉพาะกลุ่มของนักการเมืองท้องถิ่นที่ได้ผลักดันให้มีการรื้อฟื้นตัวตนของชุมชนขึ้น ที่เด่นชัดได้แก่

(1) การฟื้นฟูประเพณีบูชาเสาอินทขิล ประเพณีนี้ได้ถูกละเลยไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนถึง พ.ศ.2496 เทศบาลนครเชียงใหม่ช่วงหลวงศรีประกาศ(ฉันท วิชาภัย) เป็นนายกเทศมนตรี (พ.ศ.2481 – 2484 / พ.ศ.2487 – 2489 / พ.ศ.2492 - 2499) ได้ฟื้นฟูประเพณีการบูชาเสาอินทขิลหรือใส่ขันดอกขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

(2) การสืบชาติเมือง แต่ประเพณีได้ถูกละเลยไปช่วงระยะเวลาหนึ่งเหมือนประเพณีบูชาเสาอินทขิล จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ.2511 นายทิม โชตนาเป็นนายกเทศมนตรี (2507 – 2512 / 2513 - 2517) ได้ทำการรื้อกำแพงเมืองและสร้างประตูเมืองขึ้นใหม่ด้วยอิฐเก่า เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงได้ทำพิธีสืบชาติเมือง และปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงพ.ศ.2516 เมื่อนายทิม เป็นนายกเทศมนตรีหมดวาระก็งดการจัดไปช่วงหนึ่ง แล้วได้กลับมาปฏิบัติอีกครั้งในพ.ศ.2521 เมื่อนายซุนห์ พุกกะชาติกุล เป็นนายกเทศมนตรี (พ.ศ.2521-2523)⁷⁵ จากนั้นจึงมีการปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

(3) จัดทำโครงการใช้พื้นที่กลางเวียงเพื่อเป็นพื้นที่ของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชียงใหม่ เช่น ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ปรับปรุงเป็นหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

(4) สร้างพระราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ โดยมีกลุ่มพระสงฆ์ นักธุรกิจ ประชาชน และข้าราชการในจังหวัดเชียงใหม่เรียกร้องให้มีการก่อสร้างพระราชานุสาวรีย์พญามังราย ปฐมกษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังราย นำโดยพระศรีธรรมนิเทศก์(กมล โชติมนโต)อดีตรองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ และเจ้าอาวาสวัดสันป่าข่อย(พศ.2474 - 2527) เมื่อพ.ศ.2512 ต่อมาได้รับการแนะนำจากนายแพทย์มนูแมนมนตรี และสุกิจ นิมมานเหมินท์(พ.ศ.2499-2519) ว่าควรสร้างเป็นเรื่องราวของสามกษัตริย์ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อสร้างเสร็จได้นำขึ้นประดิษฐานหน้าศาลากลางจังหวัดหลังเดิมเมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2526⁷⁶

(5) มีการจัดแสดงแสง สี เสียง ละครอิงตำนานประวัติศาสตร์เรื่อง “พระธาตุเจดีย์หลวง” โดยนักเรียนชั้นมัธยมโรงเรียนวัดโนทัยพายัพจำนวน 203 คน เมื่อวันที่ 19 – 20 มกราคม พ.ศ.2543 ณ ลานด้านทิศเหนือของพระเจดีย์หลวง มีการจัดแสดงจำนวน 2 รอบ มีผู้ชมจำนวนประมาณ 1,000 คนเศษ

⁷⁵ หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ 11 พฤษภาคม 2526, หน้า 6.

⁷⁶ สมโชติ อ๋องสกุล, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนในเชียงใหม่ : การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, พ.ศ. 2546, หน้า 145 - 146.

(6) จัดพิมพ์หนังสือประวัติของวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ประเพณีไหว้พระเจดีย์หลวง และ ประเพณีบูชาเสาอินทขิล(ไม้ขันทอก) โดยวัดเจดีย์หลวงวรวิหารไม่ต่ำกว่า 3 ครั้ง และแต่ละครั้งได้ จัดพิมพ์เป็นจำนวนมาก เช่น หนังสือพระธาตุเจดีย์หลวงกับประเพณีบูชา พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ.2543 จำนวน 10,000 เล่ม⁷⁷ จัดพิมพ์ครั้งที่ 3 เดือนมกราคม พ.ศ.2544 จำนวน 5,000 เล่ม⁷⁸

⁷⁷ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร, พระธาตุเจดีย์หลวงกับประเพณีบูชา, พิมพ์ครั้งที่ 2,(เชียงใหม่ : ม.ป.พ., 2543).

⁷⁸ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร, พระธาตุเจดีย์หลวงกับประเพณีบูชา, พิมพ์ครั้งที่ 3,(อ้างแล้ว).

บรรณานุกรม

- กช.ร.5 58/125 รายงานหม่อมอุดมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์ ข้าหลวงเมืองเชียงใหม่(21 เม.ย.119 – 25 เม.ย.119)
- กช. แผนที่เมืองนครเชียงใหม่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พ.ศ.2416 - 2440
- วัดพุกเต้ม. ขัตติยานุสรณ์ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านพระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (เขียว ขตุโย). เชียงใหม่ : พระสังฆการพิมพ์, 2520.
- ชนันท์ เศรษฐพันธ์. การใช้เรื่องเล่าผีปู่และย่าแสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้. วิทยานิพนธ์ มานุษยวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- พระครูชินวงศาบุตร. วัดปราสาทและบันทึกพระยาหลวงสามล้าน. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2528.
- พระอธิการปวงคำ ปญญาโร(ปริวรรต). ตำนานเมืองพร้าววังหิน. เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์, 2509.
- ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่. เอกสารอัดสำเนา, 2518
- ภูเดช แสนสา(ปริวรรต). ตำนานเชียงใหม่ ฉบับวัดอัมพาราม บ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. เอกสารอัดสำเนา, 2546.
- รกรอง คุริยพันธุ์ และคณะ. ต้นไม้ใหญ่เมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : สันติภาพเพื่อพรินท์, ม.ป.ป..
- โรงเรียนพุทธโสภณ. แผ่นเอกสารประวัติโรงเรียนพุทธโสภณ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.
- ลมูล จันทร์หอม. วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, 2538.
- วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร. พระธาตุเจดีย์หลวงกับประเพณีบูชา. เชียงใหม่ : ม.ป.พ., 2543.
- _____. พระธาตุเจดีย์หลวงกับประเพณีบูชา. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่ : บุญยศิริงานพิมพ์, 2544.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๙๐๐ ปี. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2538.
- _____. วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม ๒. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2535.
- สงวน โชติสุวรรณ์. คนดีเมืองเหนือ. กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะ, 2515.
- _____. ประชุมตำนานลานนาไทย. พระนคร : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2515.
- _____. ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : อักษรบริกร, 2515.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม, 2537.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่. เอกสารอัดสำเนา, 2524.
- สถาบันวิจัยสังคม. ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง. เอกสารอัดสำเนา, 2536.
- สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551.

_____ .พื้นเมืองเชียงแสน. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2546.

_____ .พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2539.

แสง มนวิทูร(แปล). ชินกาลมาลีปกรณ์, พิมพ์เนื่องในวันเปิดศึกคนไข่พิเศษ “นิมมานเหมินท์ – ชุตินา

ในโรงพยาบาลนครเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2510.

สมโชติ อ๋องสกุล. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนในเชียงใหม่ : การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, พ.ศ.2546.

_____ .เส้นทางโบราณเชียงใหม่ – ลำพูนในโคลงนิราศหริภุญไชย. เชียงใหม่ : ม.ป.พ., 2553.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2544.

อนุ เนินหาด. ย่านถนนพระปกเกล้า(สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๑๒. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2552.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. วัดร้างในเวียงเชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ม.ป.ป..

หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสการประชุมสภาลูกเสือแห่งชาติครั้งที่ 28 ณ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย
จังหวัดเชียงใหม่ 6 - 9 กรกฎาคมพ.ศ.2535.

หนังสือพิมพ์ระมิงค์ ฉบับวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2526.